Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 209 (11106) | 1979 чылдың сентябрь 8, суббота | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 көп

«БҮГҮ УРУГЛАРГА ТАЙБЫҢ БОЛГАШ ААС-КЕЖИКТИГ КЕЛИР ҮЕ ДЭЭШ» ДЕП

БҮГҮ-ДЕЛЕГЕЙ КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНГА

Эргим өөнүктер!

«Бүгү уругларга тайбың болгаш аас-кежиктиг келир үе дээш» деп Бүгү-делегей конференциязының киржикчилеринге чүректің ханызындан байыр чедирдим. Силерниң конференцияларның лозунгу бедик, буянныг, алызындан ниитилеп чонуу болур сорулганы илергейлеп турар-дыр.

Уруглар чылын эрттирер дугайында КНО-нуң шиитпириниң ужур-дузазын хамыктың мурнунда хөй-хөй чурттарда миллион-миллион уруг-дарыг ядаралдың, аш-чуттуң, аарыгларның байдалдарында элегдеп-түрегдеп турар шак ындыг чүдек-бужар фактыларже делегей ниитилежилгезиниң кичээнгейин хандыкшыдарында кылдыр көрүп турар бис. Хөй-хөй уруглар школа партазынга кажан-даа олуруп көрбээн, оларның күш-ажылын дерзии ёзу-биле молчүп турар. Фашистиг, диктаторжу ёзу-чурумнар тергиндеп турар чурттарда, расизмниг болгаш апартеидтиң байдалдарында чурттап турар уруглар санап четтинмес каража-когаралдарга таваржып турар.

Уруг-дарыг түрегдеп турда кижи төрелгетениң арын-нүүрү анаа олуртунмас. Хөй-ниитиниң салдарлыг организацияларының — профэвилел, херээженнер, аныяктар организацияларының, башкылар болгаш төрелдер каттыжыышкыныларының, юристериң болгаш эмчилериң, культураның болгаш массалыг информация черлериниң ажылдакчыларының, ол ышкаш КНО-нуң болгаш ооң специализастаан албан черлериниң толээлекчилериниң силериң конференцияларының ажылында киржип турары чогум-на харын ол дугайын херечилеп турар: эң-не янзы-бүрү политиктиг күштер, организациялар болгаш ажылдакчылар уругларга кедилиг келир үени хандырарына идепкейлиг салыышкынын киннерии кызыдып, ону боттарының хүлээлгези кылдыр көрүп турар.

Ынчалзажок амгы делегейниң боттуг чүүлдери ол сорулганы бистиң уругдарывыстың эң чидиг айтырыгларындан хоорук шиитпирлээр аргазы чогун көргүзүп турарын шуут чугаалаар херек. Өзүп орар салгалдың долу үнелиг сайыралы, таарымчалыг кижизидилгези чүгле тайбыңның байдалдарында болдунар аргалыг. Аас-кежиктиг чаш назын дээш демисежири — тайбыңны, улустарның национал хамаарышпас чоруун болгаш айыл чок турар байдалын быжыглаар, боо-чепсекти кызырарын, чепсегленишкинни дүжүрерин чедип алыр дээш база демисежир дээни ол-дур. Бистиң Совет күрүневис бодунуң догуннаашкынының баштайгы хүнинериндан эгелээш-ле ол дээш идепкейлиг туржуп, чайгылыш чок демисежип турар, ынчангаш ол оруктан кажан-даа чандыр баспас бис!

Совет Эвилелинде — ёзулуг деңгериниң болгаш улусчу эрге-чагырганың чуртунда — уруг-дарыгны ямбылыг кара-чангыс ацы деп адаар. «Бүгү-ле эки дээн чүүлдерни уруг-дарыгга!» — социалистиг ниитилелдиң амыдыралының хоойлузу ындыг. ССРЭ Конституциязы нелерни болгаш чаштарны камгалаар эргени, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени магадылап, уругларның болгаш аныяк өскениниң долу үнелиг сайыралынга эң таарышкан байдалдарны тодарадып турар. Уругларны чаагай сеткилге, чоптуг чорукка, эрешудургу чорукка, күш-ажылга ынакшылдыг болурунга, патриотизмге ооредирин күзээр бис. Олар улуг кижилер кылдыр ооң бергеш, найыралга шынчы болурун, делегейниң бүгү хамаатылары-биле чаагай кожа-хелбээ чурттап билген турарын, кандыг-даа национал дың, кандыг-даа өөнүг кештиг кижилерни хүндүлеп көрген турарын күзээр бис.

Уруглар — бистиң ынакшылывыс, бистиң идегеливис, бистиң даартагы хүнүвүс-түр. Олар тургузуушкунуң оруу-биле улам бурунгаарлаан, тайбыныңы болгаш социал депшилгениң эстафетазын чедирген турар төлээде кижи төрелгетениң күш-ажылы болгаш улуг угааны-биле тургустунган бүгү-ле чүүлдерни улуг салгалдың кижилери оларның холунга дамчыдып бээр.

Бистиң амыдыралывыстың чыл бүрүзү уруглар чылы болган турар ужурлуг!

Бүгү-делегей конференциязынга үре-түүнелдиг ажылды, а ооң киржикчилеринге — бүгү уругларга аас-кежиктиг тайбың келир үе дээш демиселинге улуг чедиишкиннерни күзедим.

Л. БРЕЖНЕВ.

Республиканың күш-ажылчы хүнү

КОМПЛЕКСТИ ТУРҐУССА-ДАА...

Республика солуннарының, радио, телевидениениң журналистериниң бөлүү Бии-Хем районда «Кызыл тараачын» совхозта дүжүт ажаалдазын чорудуп турары-биле таныжып, ажыл-агыйның удуртукчулары болгаш специалистери-биле ужуражып, ховуга барып, тараажыларның боттары-биле беседалашканнар. Совхоз директору П. Губанов, кол агроном В. Иконников олар журналистериң салган айтырыгларынга харылааннар.

«Кызыл тараачын» совхозтуң тараажылары бо чылын 6532 гектар черден тараа культураларын ажаап ап, 600 тоннаны күрүнеге садарын, 1700 тоннаны үрезинге урарын планнап турар. Сентябрь 5-ке чедир мында 2357 гадан тарааны ажаап алган болгаш 1365 тоннаны шаанда кирген. Бир гектардан ортумаа-биле 7,5 центнер дүжүттү ап турар. Ол ышкаш 795 га черден саваңны ажаап алган.

Дүжүт ажаалдазында хаара туттунган механизаторларның, чолаачыларның ортузунда социалистиг чарышты калгу-ле звеноларның схемазын саазын кырында тургузуп, механизаторларны, өске-даа ажылчыннарны звено бүрүзүнге хуваап, четчелеп алзадаа, ол ёзугаар ажыл херек кырында чорбайн турар деп болур. Ипатовчу арганың чүгле чамдык талаларын, чижээ, ажаалданы чаңгыс черге мөөңнээн комбайннар-биле чорударын, оларның техниктиг ажаалдазын туда кылырын ажыглап турар.

«Сельхозтехниканың» Улуг-Хем район каттыжыышкынының тускайлаттынган салбырының чолаачылары дүжүт ажаалдазынга дузалажыр-биле бо ажыл-агыйда келген. Ынчалза-даа оларның организас чок багай ажылдап турары-биле комбайннар ховуга анаа туруп, үнелиг үе-шактыг чидирип турар. Ол чорук ажаалданы кыска хуусаада дүрген темпилиг чорударынга шаптыктап турар.

Ындыг байдалдың тургустунганынга совхозтун удуртулгазы база буруулуг. Ылангыя өскээртен келген чолаачыларга моральдыг болгаш материалдыг деткимчени көргүспейн, амыдырал, культура хандырылгазын чогуур деннелге тургузарынче кичээнгей салбайн турарынга олар хомудап турарлар.

Баш удур санап тургускан график ёзугаар дүжүт ажаалдазын 20 хонукта доозары көрдүнген. Ону боттандырар төлээде амгы четпестерни дарый чайладыры, ажаалдада хаара туттунган механизаторларның, чолаачыларның ортузунга масса-политиктиг ажылды күштелдирери, оларның амыдырал хандырылгазын экижидери негеттинип турар.

Х-К. МОНГУШ,

А. АРАПЧОР.

«Шынның» тускай корр.

«ШЫН» СОЛУННУҢ КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН бөгүн Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхозтуң хойжузу **Андрей Бай-Караевич Содунамның** күш-ажылчы чедиишкиннеринге турасказадып көдүрген. Мурнакчы малчын бодунуң күжү-биле 15 тонна эки шынарлыг сигенни белеткеп алыр тургаш, 35 тонна чедирген.

ШЫНАР БОЛГАШ ТЕМП ДЭЭШ

Республиканың Статистика эргелеливиң сентябрь 3-те медээзин ёзугаар алырга, республикада ниитиаи-биле 52 муң ажыг гектар черниң тараазы кестинген. Оон 36.274 гектарның тараазын бастырган. Дүжүт ажаалдазы эгелээнден бээр барык ай чоокшулай бергенде, тавычада, бастыртынмаан тараа ам-даа барык-ла 16 муң гектар. Бо чижек чамдык совхозтарның удуртукчуларының, көдээ ажыл-агый талазы-биле специалистериң шүшпен ажылын көргүзүп турар-дыр. Ынчангаш бо талазы-биле хожудап турар Чөөн-Хемчиктиң «Искра», «Октябрь 30 чылы», «Хөндергей», Улуг-Хемде «УТКА 25 чылы», Таңдыда Тока аттыг, «Революцияның чалбыыжы», Каа-Хемде «Енисей» совхозтарның кол агрономнары тавычада тарааны бастырып алырын дүргедедир хемчегларни дарый алыры күзенчиг.

Чаа дүжүттүң тараазы «Бай-Тал», «Мурнакчы», «Тыва», «Большевик», «Алдан-Маадыр», «Ак-Туруг», «Шивилиг» совхозтарда багай эвес. Ук ажыл-агыйлар ортумаа-биле 10—12 центнер дүжүттү бирдаргаан, ону беш хонгаш-ла түүнеп турар. Тараның чидирии-биле демиселди күштелдирер дээш улусчу контрольдун болүктерин болгаш постуларын чер-черлерде тургускулаан. Ажаалданы кыска хуусаада, шынарлыг чорударын удуртуп башкарар тускай штабты тургускан. Ону кол агроном В. Иконников удуртуп турар.

Бо совхозта дүжүт ажаалдазын чорудуп, ылангыя ипатовчуларның дуржулгазын ажыглап турарында улуг четпестер бар. Механизастаан комплекстиг отрядтын, ооң составынга турза чогуур бүгү-ле звеноларны схемазын саазын кырында тургузуп, механизаторларны, өске-даа ажылчыннарны звено бүрүзүнге хуваап, четчелеп алзадаа, ол ёзугаар ажыл херек кырында чорбайн турар деп болур. Ипатовчу арганың чүгле чамдык талаларын, чижээ, ажаалданы чаңгыс черге мөөңнээн комбайннар-биле чорударын, оларның техниктиг ажаалдазын туда кылырын ажыглап турар.

«Сельхозтехниканың» Улуг-Хем район каттыжыышкынының тускайлаттынган салбырының чолаачылары дүжүт ажаалдазынга дузалажыр-биле бо ажыл-агыйда келген. Ынчалза-даа оларның организас чок багай ажылдап турары-биле комбайннар ховуга анаа туруп, үнелиг үе-шактыг чидирип турар. Ол чорук ажаалданы кыска хуусаада дүрген темпилиг чорударынга шаптыктап турар.

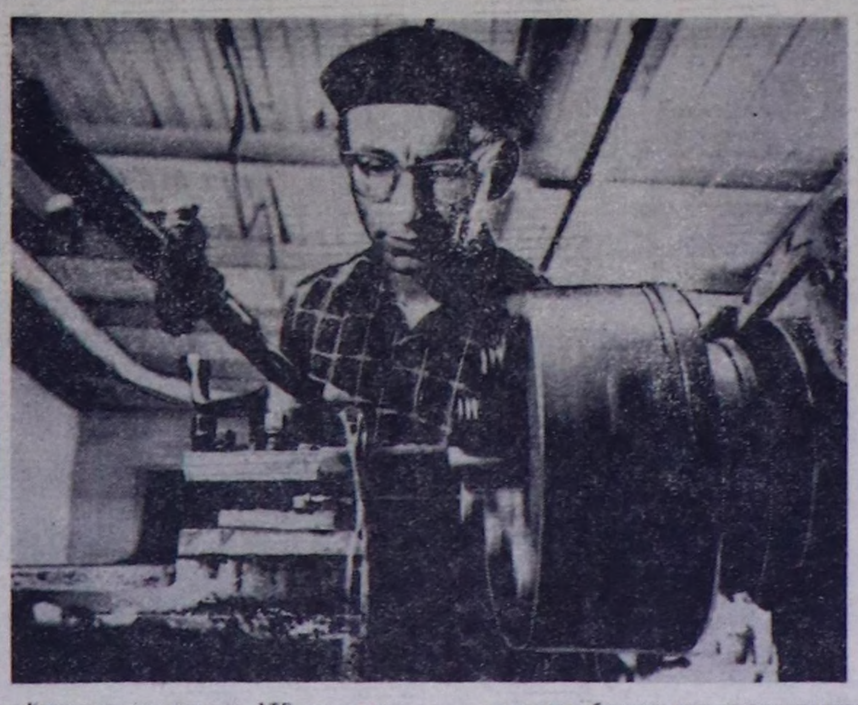

Кызылдың пассажирлер АТБ-зиниң коллективи бо чылын алган социалистиг хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Ростовчуларның «Хожудап турарлар чок ажылдаар» деп эгелээшкинин коллективз бүрүнү-биле деткээн болгаш хожудаарлар чок болурун бодунуң коллективинге чедип алыр дээш ажылдап турар. Ында септелге мастерскаязында, чолаачылар бригадаларында онаашкан ажылынга ак сеткилдиг, эки ажылдап турарлар хөй.

Ол бүдүүлгеде «Мергежилиниң тергини» деп конкурстуң тиилекчилериниң бирээзи токарь В. С. Данышин. Пассажир АТБ-зинге В. Данышин Совет шериг хүрээлениге бодунуң хүлээлгезин эрттирген соонда 1968 чылда келген. Ажыл-ишке чүреккир аныяк оол токарьның мергежилин хандыкшылдыы-биле шиңгээдип ап, хоочуннардан дудак чок ажылдаарын кызып турган. Ол ам бедик мергежилдиг токарьларның бирээзи, «Мергежилиниң тергини» деп атты каш удаа чедип алган.

Мурнакчы токарь В. Данышин хууда беш чыл планын хуусаа бетинде күүседипкен, амгы үеде 1982 чылдың июльдун үлүүнде ажылдап турар.

ЧУРУКТА: токарь В. Данышин ажыл үеэзинде.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

ЭШ Г. А. АЛИЕВКЕ ШАҢНАЛ ТЫВЫСКАНЫ

СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнүнге кандидат, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары Г. А. Алиевке Ленин орденни база Социалистиг Күш-ажылдың Маадырының «Кадыыр болгаш Маска» алдын медалын сентябрь 6-да Кремльге тывыскан.

Залга эштер В. В. Гришин, А. А. Громыко, А. Н. Косыгин, Г. В. Романов, М. А. Суслов, К. У. Черненко, П.Н. Демичев, В. В. Кузнецов, Ш. Р. Рашидов, М. С. Соломенцев, Н. А. Тихонов, И. В. Капитонов, В. И. Долгих, М. В. Зимянин, М. С. Горбачев, ол ышкаш СЭКП ТК-ниң Чиңгине секретарының дузалакчылары А. М. Александров, А. И. Блатов, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң секретары М. П. Георгадзе олар турган.

Шаңнал тыпсып тура, эш Л. И. Брежнев чүве чугаалаан.

Л. И. Брежневтиң чугаазы

Эргим Гейдар Алиевич!

Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бирги секретары албан-дужаалга Силерниң ажыл-чорудулгаңар Төрээн чуртуң дээди шаңналы-биле демдеглеттинген: Силерге Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты тывыспышаан, Силерни Ленин орден-биле база «Кадыыр болгаш Маска» алдын медаль-биле шаңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыында чугаалааны ышкаш, «улус ажыл-агыйын хөгжүдер, ниитилел бүдүрүлгезинин ажыктыын бедидер, көдээ ажыл-агыйның бүгү-ле продуктуларын күрүнеге садарының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин чыл бүрү долдур болгаш ажыр күүседирин хандырар талазы-биле партиянын XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкинниг боттандырарынче республиканың коммунистерин болгаш бүгү ажылчы чоннарын мобилизастаар талазы-биле организакчы база политиктиг улуг ажылыңар дээш» шаңнаткан Силер.

Шаңналдың улуг болгаш ханы уткалыын ол домак бодуула чугаалап турар-дыр. Ол шаңнал-биле чүгле Силерниң хууда хайныышкынныг болгаш чедиишкиниг ажылынарны эвес, харын партиянын эң чугула шиитпирлерин боттандырар, боттарының республиказын бүгү талалыг хөгжүдер, бистиң бүгү Совет Төрээн чуртувустуң байлактарын болгаш күчү-шыдалын улгаттырар талазы-биле Совет Азербайджанның бүгү коммунистериниң, бүгү ажылчы чоннарының дыка улуг чедиишкиннерин база демдеглээни ол-дур, Гейдар Алиевич.

Ынчангаш Силерниң шаңнатканыларны боттарының күш-ажылчы ачы-хавыяазын болгаш чедиишкиннерин хүлээп көргени кылдыр көргеш, Азербайджанның бүгү ажылчы чоннары сеткил ханыышкын-биле уткуур деп бодаар мен.

Ынчанмыже кижилерниң калбак массаларының чогаадыкчы күжениишкиннери улуг ажыктыг болган турар төлээде, билдилиг организастаашкынны болгаш шын удуртулганы негээр. Партиянын болгаш чоннуң бүзүрелин чедип алган удуртукчулардан хөй чүве хамааржыр болгаш олардан хөй чүвени негээр апаар.

Оларның мурнунда турар сорулгаларның утказын болгаш оларны шиитпирлээринин эң эки оруктарын кижилерге удуртукчулар тода болгаш билдингир кылдыр чедирип билир ужурлуг.

Олар болза, кижилернин хереглелдерин, күзел-чүткүлдерин болгаш аргаларын билир ужурлуг. Ленинниң партиязының болгаш совет улустуң боттарының мурнунда салган алыс сорулгаларының өндүр чаагайын болгаш буянныын медереп билир чорукту кижилернин чүректеринде кыпсып билир арга-мергежилдиг болур ужурлуг.

Олар болза, организакчының талантылыг, ажылга эргежок чугула чүткүлдү болгаш чайгылыш чок чорукту, тодаргай болгаш негелделиг болур чорукту шиңгээдип алган турар ужурлуг.

Силер, Гейдар Алиевич, Азербайджанның Компартиязының ТК-зының бажында турып келген он чылыларның дургузунда коммунист удуртукчунуң эргежок чугула шынарларын бүзүрелдиг көргускениннерни сеткил ханыышкын-биле демдеглеп болур. Азербайджанның ажылчы чоннарының чедип алган эки болгаш туруштуг түүнелдеринге улуг улуг-хуунарны киирген болгаш бар четпестерни чайладыр, өйү келген улуг сорулгаларны шиитпирлээр дээш авээш эвес чүүлдерни кылып турар силер.

Шаңнал харын өөртен болган. Дүрүм ёзугаар шаңналдыр, Гейдар Алиевич. Ону тывыслышаан, мында турар бүгү эштерниң мурнундан болгаш бодумнуң өөмнээмден Силерге чүректің ханызындан байырны чедирбишаан, тергиин эки кадыкшылды, партияга болгаш чуртка Силерниң кончуг херектиг ажылынарга чаа-чаа чедиишкиннерни күзээр-дир мен.

Эш Г. А. Алиев харыы сөс чугаалаан.

Г. А. Алиевтиң чугаазы

Эргим Леонид Ильич!

Эргим эштер!

Улуг Ленинниң адын эдилээн орденни, «Кадыыр болгаш Маска» алдын медальды улуг өөрүшкү болгаш ханы сүрээдел-биле хүлээп албышаан, мээн ажыл-ижимни мындыг бедии-биле үнелээни дээш, Силерниң чугаалаан чылыг, сеткилдиг ханызындан сөстериңер дээш чүректің ханызындан кызыгаар чок өөрүп четтиргенимни илергейлеп тур мен, Леонид Ильич.

Бо шаңналды төрээн Коммунистиг партиямга чүмүбиле бүрүн хамаарыштырып, СЭКП-ниң шиитпирлерин күүседир талазы-биле Азербайджанның партия организациязының, республиканың бүгү ажылчы чоннарының ажылчорудулгазын бедии-биле үнелээни, Азербайджанның чонунче, бистиң республикавысче партияның болгаш чазактың ада сагыш салыышкынының база үргүлчү кичээнгей салып турарының чаа илерели кылдыр көрүп тур мен.

Азербайджанның ажылчы чоннарының чедиишкиннери совет улустуң, коммунизмче бистиң чуртувустуң бурунгаар шимчээшкининиң өндүр улуг чедиишкиннериниң кезээ-дир. Ол орукка эң чугула үе-чада СЭКП ТК-ниң октябрь (1964 чыл) Пленумундан бээр 15 чыл болу берген. Ол үе совет ниитилелдиң амыдыралынга СЭКП-ниң удуртур роолунуң улам ынайгы өөрүдезиби-ле, ажыл-херекчи, чогаадыкчы байдалдың чуртта болгаш партияда тургустунуп бадыткаттынганы-биле, бистиң хөй национал дың күрүневистиң найыралының болгаш акылдыма ёзузунуң быжыкканы-биле, бистиң Төрээн чуртувустуң экономиктиг болгаш камгалал күүзүнүң бедээни-биле, чоннуң чаагай чоруунуң чайгылыш чок өөрүдезиби-ле, Совет Эвилелиниң делегейде туруштарының быжыглыышкыны-биле, тайбың дээш, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырары дээш чайгылыш чок демисел-биле демдеглеттинген.

Ынчангаш бүгү-ле чедип алдынган чүүлдер — партияның ленинчи Төп Комитединиң, ТК-ниң эш Л. И. Брежнев баштаан Политбюрозунуң үре-түүнелдиг ажыл-чорудулгазының, коллективтиг угаан-бодалының түүнели-дир дээрзин совет кижилер эки билир. Кижиниң чаагай чоруу дээш, Чер кырынга тайбың дээш, коммунизм идеалдарының тиилелгези дээш могаг чок ажылчорудулгазы-биле совет улустуң бүгү-ниити ынакшылын, бүгү делегейде хүлээп көрүүшкүнү болгаш бедик аталдарны чедип алган бистиң партиявыстың шылгаттынган удуртукчузу, ленинчи өндүр улуг херектиң шынчы үргүлчүлекчизи Леонид Ильич Брежнев ол бүгү чедиишкиннерге шылгаргай рольдуг болуп турар.

ТК-ниң Политбюрозунуң составынга турары, Силерниң удуртулгаңар-биле ажылдаары болгаш ажылдың ёзулуг ленинчи стилинге өөренири меңээ улуг алдар-дыр, эргим Леонид Ильич. Силерниң чугаалаан чаагай күзээшкиннериңер бистиң харыысалгавысты улам бедик көдүрер, 1979 чылдың болгаш бүгү онгу беш чылдың планнарын база социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш демисежирде Азербайджанның партия организациязынга, бүгү ажылчы чоннарынга улуг идиг болгаш дуза болур.

Меңээ көргүскен бүзүрелди бодумнуң практиктиг ажылым-биле, бодумнуң бүгү амыдыралым-биле бадыткаар дээш күжүмну болгаш энергиямны харамнанмазымны СЭКП ТК-га, ТК-ниң Политбюрозунга, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунга, Совет чазакка, Силерниң бодударга айыткап тур мен, эргим Леонид Ильич. База катап улуу-биле четтирдим.

* * *

Залга чыылганнар Төрээн чурттуң бедик шаңналы-биле эш Г. А. Алиевке изиг байыр чедирген. Чаагай кадыкшылды, Коммунистиг партияның болгаш совет улустуң чаагай чоруу дээш бодунуң ажыл-чорудулгазынга улам ынайгы чедиишкиннерлиг болурун анаа олар күзээн.

(СЭТА).

РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус төлээлекчилериниң соңгулдаларының түүнелдери

Россия Федерациязының автономнуг республикаларынга, крайларынга болгаш областарынга «РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус төлээлекчилериниң соңгулдаларын чорудар дугайында» РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1979 чылдың май 16-да Чарлыын ёзугаар 1979 чылдың июль-августа РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус төлээлекчилериниң соңгулдалары болган.

Хамаатыларның ажылдап турар азы чурттап турар чөрлериниң аайы-биле хуралдарга РСФСР-ниң бүгү район болгаш хоорай улус судтарынга 415.890 улус төлээлекчилерин соңгаан.

Соңгуткан улус төлээлекчилериниң арызында ажылчыннар болгаш колхозчулар — 53,4 хуу, херээженнер — 55,8 хуу, СЭКП кежигүннери болгаш кежигүнге кандидаттар — 45,3 хуу болган. Улус төлээлекчилериниң 52,8 хуузун эң баштай соңгаан.

Улус төлээлекчилериниң соңгулдалары организастыг, РСФСР-ниң Конституциязы-биле, РСФСР-ниң суд тургузуунуң дугайында Хоойлу-биле долу дүүшкек болгаш РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарынга соңгулдалар дугайында Дүрүмнүң үндезининге эрткен.

Улус төлээлекчилериниң соңгулдаларының соңгулда кампаниязы политиктиг база күш-ажылчы улуг кедүрлүүшкүннүң, СЭКП-ниң XXV съездизиниң шиитпирлерин чедиишкиннис боттандырып чорударының, онгу беш чылдың дерткү чылының планнарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин күүседириниң-байдалынга эрткен.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

АЖЫКТЫЫН, ДЭЭШТИИН БЕДИДЕР ЧЫЛ ДУРГУЗУНДА

СЭКП Төп Комитеди партиянын төөгүлүг XXV съездининг шинтпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, идеология ажылын моон соңгаар экижидер талазы-биле чугула доктаалдарны хүлээп алган. Партияның ол документилери, СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининг Президиумунун Даргазы Л. И. Брежневтин илткелинде болгаш чугааларында айыткан сумелери, оон «Бичин чер», «Катап тургузуушкун», «Кур чер», «СЭКП-ниң идеология ажылынын чугула айтырыглары» деп номнары хоорайның партия организациязының чонну коммунистиг ёзуга кижизидер талазы-биле ажылчорудулгазынга кол удуртулга болуп турар. СЭКП ТК-ның «Идеологтуг политика-кижизидилгелиг ажылды улам экижидер дугайында» доктаалында чон ортузунга кижизидилге ажылының идей-политиктиг деннелин, шынарын болгаш дээштинин улам бедидерин онзалап айыткан. Хоорайның партия организациязы бо негелдерни амыдыралга боттандырар сорулга-биле боттуг ажылдарны ап чорудуп турар. 1979—1980 чылларда идеология ажылының перспективтиг планы ажылдап кылдынган. Партия эге организациялары аңаа үндезилээш, бүдүрүлге албан организация черлеринде кижизидилге ажылының комплекстиг планын база чогаатказ, ону боттандырар ажылды чорудуп турар.

Күш-ажылчы коллективтер, оларның бүдүрүлге болгаш хөй-ниити амыдыралы партия эге организацияларының кичээнгейинде турар. Ажылчынарның, албан-хаакчыларын бүдүрүлге көргүзүглери, хөй-ниити корум-чурумуу, ажыл-чаңы колдуунда коллективке тодарап илерээр, хевирлеттинер болганда аңаа идей-кижизидилгелиг ажылды шын организастаары, оон янзы-бүрү дээштиг арга-хевирлерин ажыглаары партия организацияларының кол сорулгазы болдур. Ажылчы чонну коммунистиг ёзуга кижизидип, бүдүрүлгенин бедик организастыг чорудуп, быжыг сагылга-чурумну чедип ап турар бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдыг коллективтер эвээш эвес.

«Саа-Хем» хөмүр-даш разрезинин коллективи ажылчынарны күш-ажылчы корум-чурумга кижизидер, эрге-чурум үрээр чоруктарны баш удур болдурбас, совет хоойлу-дурумну болгаш коммунистиг ажы-чаңын норма-чижектерин сагын хүндүлээр ёорукка кижизидер талазы-биле эки арга-дуржулганы чедип алган. Партия организациялары, администрация бүгү хөй-ниити организацияларының бригадаларның, эзлчеглерниң күүнү кижизидилге ажылын комплекстиг шинтпирлээриниче угландырып, корум-чурум үрээр, хоойлу-дурум хажыдар чоруктарны баш удур болдурбазының дээштиг хемчеглерни ап чорудуп келген. Коллективтиң бүдүрүлге хуралдарында, партбюрого, партия, комсомол, профэвилел хуралдарында кижизидилге ажылының дээштини чедип алырынга хамаарышкан айтырыгларны доктаамал чугаалажып турар. Ол ышкаш коммунистиг күш-ажыл болгаш экономиктиг школаларының кичээлдерине бүдүрүлгенин ажыктын, продукцияның шынарын бедилеринин айтырыгларын анализтеп, пропагандистер болгаш дыңнакчылар бо талазы-биле боттарының үнелиг санаалын киирин турарлар. Профэвилел комитеди, улусчу контроль бөлүү, профилактика чөвүлели, эки турының улусчу дружиназы дээн ышкаш хөй-ниити организацияларының ажылын партия организациязы идепкейлиг удуртуп турар. Бүдүрүлгеде профилактика чөвүлелин оон директору Юрий Михайлович Евдокимов болу удуртуп, хуралдарны ай санында эрттирип турар. Чөвүлеллин кежигүнериниң барык чартык кезин коммунистер, Күш-ажылдың корум-чурумун эвилел, комсомол организацияларының ажылчынарны коммунистиг аажы-чаңга кижизидер талазы-биле бир демниг ажылы коллективтиң бүдүрүлге көргүзүглерингe дээштиг салдарны чедирип турар. Бүдүрүлгенин ай, квартал санында планныг онаалдаларын доктаамал ажыр күүседип турары оон тода чижээ болур. Ол ышкаш күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр чоруктарның саны, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу дыка эвээжээн.

Ол ышкаш «Кызыл тудугкуң» тудуг эргелели, пассажирлер АТБ-зи, Кызылдың төп электростанциязы, хоорайның харылзаа салбыры, столоваялар болгаш рестораннар трези дээн ышкаш коллективтерниң социалистиг хүлээлгелеринде, коллективтиг керээлеринде күш-ажыл болгаш хөй-ниитинин корум-чурумун хажыткан кижилерге шаңнал-мактал тывыспас база оларның бажын алыр эзлчээн сонгаарладыр, чайгы эптиг үеде шөлээлээрин кышкы үеже шилчидер хемчеглерни онаап турар. Бригадаларда, эзлчеглерде кижизидилге ажылын доктаамал кичээнгейге алырын инженер-техниктиг ажылдакчылардан база шыңгыы негеп турар Партия организациязы коллективте кеску агитацияны, агитас-массалыг ажылды план ёзугаар боттандырып келген. Партия, профхажыткан кижилерге, төлеп чок аажы-чаңныг, арага-дарыга хандыкшыыр ажылчыннарга дээштиг хемчегин онаап, оларны эттинип кижизиттингиже чедир кичээнгейге ап, ниити байдалын доктаамал контроллап турар. Ай санында социалистиг чарыштын түңнелин үндүрүп, мурнакчыларны шаңнап, мактап турары-биле чергелештир профилактика чөвүлелинің саналын ёзугаар күш-ажылдың болгаш ниитинин корум-чурумун хажыткан кижилерге шаңнал-мактал тывыспас база оларның бажын алыр эзлчээн сонгаарладыр, чайгы эптиг үеде шөлээлээрин кышкы үеже шилчидер хемчеглерни онаап турар. Бригадаларда, эзлчеглерде кижизидилге ажылын доктаамал кичээнгейге алырын инженер-техниктиг ажылдакчылардан база шыңгыы негеп турар Партия организациязы коллективте кеску агитацияны, агитас-массалыг ажылды план ёзугаар боттандырып келген. Партия, профдагаан чокка ажыл шагы үзер кижилерниң тайылбырын дыңнап, хемчегни онаап турар. Арагачыларны, ажыл шагы үскен кижилерни шүгүмчүлелдиг хана солуннарга сойгалап илередип турар. Ылаңгыя столоваялар болгаш рестораннар трезинде шүгүмчүлелдиг «Молния» деп хана солунну доктаамал үндүрүп, чогаадыкчы, тывынгыр арганы ажыглап турары эки. Бо чорук үстүнде адаан коллективтерде партийжи болгаш ажыл-агый удуртулгазының деңнелинің бедээнин, социал-экономиктиг, идей кижизидилгелиг айтырыгларны комплекстиг шинтпирлеп турарын херечилеп турар. Оон түңнелинде бо коллективтер организастыг чорукту, бүдүрүкчүлүг күш-ажылды, быжыг сагылга-чурумну чедип ап турар.

Бир эвес идей-кижизидилгелиг ажылды организастаарын оон шынарын, дээштини шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүп, ону ханы анализтеп көөр болзувусса, бистиң чамдык партия организацияларында бо талазы-биле чедир кылдынмайын турар чүүлдер хөй. Чамдык үлетпүр, бүдүрүлге, тудуг, коммунал ажыл-агый бүдүрүлгелеринде идей-кижизидилгелиг ажылдың деңнели куду, ап чорудуп турар идеологтуг хемчеглериниң шынары, дээштиг чоруу партияның доктаалында айыттынган негелделерге дүүшпейн **турар.** Күш-ажыл болгаш материалдыг курлавырларны, акша-хөрөңгини камналгалыг ажыглаар, ниитиниң корум-чурумун камгалаар, совет хоойлу-дурумну шыңгыы сагыыр, ажылдың шынарын экижидер талазы-биле кижизидилге ажылын кошкак чорудуп турар. Чижээлээрге, 81 дугаар тудуг эргелели, тудуг кезектер комбинаты, балык заводу, хоорайның амыдырал хандырылга комбинады дээн ышкаш коллективтер кижизидилге ажылын чорударда хөй-ниити организацияларының күүнүнге даянмайын, тус-тус кижилер-биле ажылды кошкак чорудуп, цехтер, бригадалар аразында социалистиг чарышты чүгле ёзу барымдаалап чорудуп, оон кижизидилгелиг салдарын үнелеп көрбейн келген болгаш бүдүрүлгеге кижилерниң ажыллаар байдалын экижидер боттуг хемчеглерни албайн келген. Оон түңнелинде бо коллективтер планныг онаалдаларын күүседип шыдавайн, чылдагаан чок ажыл шагы үзер, корум-чурум үрээр чоруктарны болдуруп турар, ында бүдүрүлгенин культурازы куду, кадрларның ажылдан үнер-кирер чоруу хөй.

Партия эге организациялары, бүдүрүлге, албан организация күш-ажылдың сагылга-чурумун үрээр, арагалаар, чылдагаан чок ажыл шагы үзер чоруктар-биле шыңгыы демиселди чорудар төлээде, коллективтерге кижизидилге-профилактиктиг ажылды доктаамал чорудуп, маңаа хөй-ниити организацияларын калбаа-биле кириштирер ужурлуг. Күш-ажылчы коллективтер девискээринде турар школалар, өөредилге черлери, эрге-чурумнуң хөй-ниити пунктузу, аныяктарның кежээки школалары, квартал болгаш бажың комитеттери, чонуң чурттап турар черлеринде хөй-ниити коллективтери-биле доктаамал харылзааны тудуп, бот-боттарынга деткимче дузаны көргүзүп ажылдаары чонунуң коммунистиг кижизидилгезинге дээштиг салдарны чедирер.

Г. МОНГУШ,
СЭКП Кызыл хооркомунуң секретары.

Кижизидилгени комплекстиг чорудар

Ногаа аймаа тарып өстүрер «Красноярск» совхозтуң директору Валерий Яковлевич Гладчук-биле ужурашкаш, ажылагыйның ажыл-ижи-биле таныштывыс.

Совхозтуң девискээринге кирип келирге, шил дээвирлерлиг, ханаларлыг улуг-улуг теплицалар кайы ырактан-на көстүп келир. Бир-бир көөрге, харын-даа улуг бүдүрүлгелер цехтери сагындырар.

— Бистиң кол сорулгавыс болза улуг хоорайның болгаш крайның чурттакчыларын бүдүн чыл дургузунда чаа ногаалар-биле хандырары болур. Ниитизи-биле мында ногаа олуртуп өстүрер 550 гектар чер бар, оон 512-зи суттаттыг. Дүжүдүвүс багай эвес. Ындыг болза-даа ол бистиң кол сорулгавысты чедир боттандырбайн турар. Чүге дээрге ында тараан ногааларның хөй кезин чүгле күзүн быжар. Ынчан чурттакчыларның ногаа аймаанга негелдези ындыг-ла кончуг эвес апарган турар боор чүве. Өске ажыл-агыйлар садып алыкчыларның негелдезин бисти мурнай хандырыкан болур—деп, директор чугаалап турар.

Директор чугаа аразында ногааны чүгле ажык черге эвес, бүдүн чыл дургузунда теплицага өстүрери ажыктыг дээрзин чугаалады.

Бо хүннерде ажыл-агыйда чеди гектар кыжын, беш гектар чазын ногаа тарып өстүрер теплицалар бар. Ажыл-агый ону эвээш деп санап турар. Ногаа тарып өстүрүп эгелээнинің ийи дугаар чылында маңаа чүгле үш янзы ногаа аймаан—согуна, помидор, огурештери тараан, 180 тоннаны ажаан ап турган. 1978 чылда теплицага он ийи анчы ногаа аймаан тараан, 2554 тонна лужут алдынган. Үстүнде саитүн ажыл-агыйның көргүзүглериниң чыл санында элээн үлгадып турарын көргүзүп турар-дыр. Черниң агаар-бойдузунуң байдалы-биле ол көргүзүглерин эки деп санап болур.

Ногаа аймааның дужудун моон-даа хөйну ап болурунуң аргазы чок бе? Бар болбайн аан. Мында бар теплицаларны эргижирээн деп санап турар. Суттарылганы, агаар киирерин, өл-шыкты хынаарын база ногааны ажаарын, ону үндүр сөөртүрүн ногаа ажаакчылары амдыызында хол-биле кылып турар. Оон-биле кады теплицаларны хоорайның улуг бүдүрүлгелери-биле кожа турган тааарымча чок. Дужуттуг хоорайже сөөртүп чедиреринге ол эптиг болбайн аан. Өске талазында, ногааны өстүреринге ол хоралыг. Чүге дээрге довуракты, янзы-бүрү газты хат теплицаның дээвиринге эккеп каптар. Ажылчынар ону хол-биле аштап арыглап турар.

Ногааларының суттарылгазы, теплицаны чылыг-биле хандырар айтырыг бо хүннерге чедир чогумчалыг шинтпирлеттинмейн турар. Үстүндө санап көргүскеним чүүлдер ногааның дужудун бедилеринге шаптараазыннарны тургузуп турар. Ол четпестерни чайладып турган, крайның, хоорайның чурттакчы чонун чаа ногаа аймаа-биле бүрүн хандырып болурунуң аргазы бар дээрзин совхозтуң ишчилери чугаалап турар.

Күзүн совхозтуң дирекциязының болгаш ажылчынарның мурнунга дарый шинтпирлээри чугула чамдык айтырыглар тургустунар. Чижээ, хөй дужутту ажаап ап, планны көрдүгенинден ажыр күүседипкенде, ногааларны үрелбес кылдыр шыгжаар чер айтырыы дувүредип келир. Красноярскиниң садыг организациялары ногаа шыгжаар черлер долдунган дээш ону хүлээп албайн баар таварылгалар бар. Ынчангаш совхозтуң ажылчынары огород чоогунга ногаа шыгжаар черни тургузарын планнап турар.

— Шинтпирлеттинмейн турар айтырыглар эвээш эвес. Ындыг болбас арга чок, оон мурнунда мындыг улуг хемчээлдиг черге ногаа өстүрбейн турган бис. Ынчангаш бистиң кол сорулгавыс болза ажылагыйны улам калбартып тургаш, эрте үнер ногааларны хөйну алыры болур. Крайның чурттакчыларын бүдүн чыл дургузунда боттарывыстың тарып өстүрген ногаавыс-биле хандырар сорулгалыг бис. СЭКП ТК-ның Чингине секретары, ССРЭ-нин Дээди Соведининг Президиумунун Даргазы Л. И. Брежнев Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке чоруп турган үезинде ол дугайын чугаалаан болгай—дээш, директор уламчылады:—Хөй-ниити организацияларының талазындан деткимче, дуза бисте четпес. Ындыг болза-даа бистиң боттарывыстың специалистеривис, ажылчынарывыс туттуйгур улус бо. Совхоз чылды-на бир миллион ажыг рубльдин орулгазын берип турар. Бо сөөлгү каш чыл улаштыр Бүү-эвилел социалистиг чарыжынга тиилекчи болуп келдивис.

Ажылчынарның амыдыралчуртталгазының ниити байдалындан ажыл-иштиң түңнели кол хамаржыр дээрзи билдингир. Ынчангаш мында ону эки шинтпирлеп турар.

Совхозтуң 603 ажылчынарының 70 ажыг хуузу коммунад, хандырылгалыг чаагайжыттынган бажыннарлыг. Чоокта чаа тудугжулар чаа хевирниң 1496 олуттуг школаның тудуун доскаш, совхозтуң ажылчынарының уругларына белекке берген. Чыл келген тудум совхоз улам сайзырап чаагайжыттынар. «Красноярскгражданпроект» институт аңаа ийи дугаар микрорайонну тударының телевилел планын тургускаш, бадылаан. Аңаа 320 олуттуг уруглар садын, Культура бажынын, амыдырал хандырылга черниң бажынын болгаш элээн хөй он каът бажыннарны тудары көрдүнген. Совхозтуң аныяктарынга чаа дериг-хөрөкселдерлиг өөредилге комбинатын тургузар, аңаа-бедик мергежилдиг ногаа ажаакчыларын белеткээр.

Хол-биле кылыр ажылдарны механизастаар айтырыгны мында багай эвес шинтпирлеп турар. Красноярскиниң болгаш Новосибирскиниң эртем организациялары совхозтуң теплицаларынга агаар киирер черлерни, чылыг суг-биле хандырылганы автоматчыдар айтырыгны шинтпирлээринге дузалажып турар. Суттарылганы, продукцияны үндүр сөөртүрүн база оон-даа өске ажылдарны бүрүн механизастаар. Эрги теплицаларны эде тургузар айтырыгны совхозта ажыл-хөрекчи ёзу-биле шинтпирлеп турар. Аңаа ниитизи-биле 1,7 млн. рубль үнер.

Аңаа хамаарыштыр В. Я. Гладчуктуң чугаазы мындыг:

— Үстүнде чугаалашканывыс ол айтырыгларны бүрүн күүседип алырывыска, ногааларның ассортиментизи база ону бүдүрүп үндүрери көвүдээр. 1980 чылда чээрби муң тонна ногааны тарып өстүрер бис. Оон кандыг түңнел үндүрүп болурул? Ол хире хемчээлдиг дужутту алыр болзувусса, чүгле Красноярск хоорайның база крайның сонгу районнарының чурттакчыларын эвес, харын бо чоок улуг тудулгаларның чурттакчыларын бүдүн чыл дургузунда ногаабиле хандырып болур бис.

Ажыл-агыйның сорулгалары улуг. Крайның чурттакчыларын бүдүн чыл дургузунда ногаа-биле хандырары—оон шинтпирлээр эн чугула айтырыы ол. Оон күүселдевин бүрүн чедип алырының бүгү-ле аргалары бар.

И. КРАВЧЕНКО.

ВАЗ-тың дуржулгазын — металлургтарга

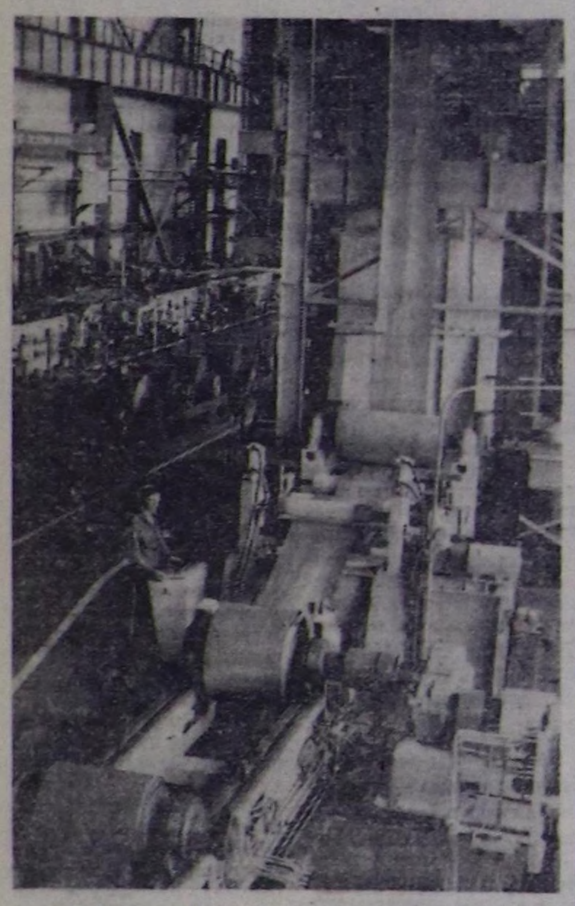

ЧЕЛЯБИНСК ОБЛАСТЬ. Амгы үеде чуртта хой-хой бүдүрүлге черлери Волганың автозаводунга ажылдап кылган, эргелелдиг болгаш бүдүрүлгени организастаарының нептереткен системазы-биле ажылдап турар. Ол система ажылдың түңнелдери дээш удуртукчуларның харысалгазын бедидер.

ВАЗ-тың системазы-биле кара металлургында эң баштай Ашинскиниң металлургия заводунуң коллективи ажылдап өскүүлүн

1979 чылда бүдүрүлге черниң көргүзүглери экижээн. Продукцияның 20 хире хуузун күрүненің Шынар демдээ-биле бүдүрүп үндүрүп турар, хереглекчилерниң чагыгларын 100 хуу күүседип, бедик шынарлыг кылдыр кылып, улус хереглелиниң бараанарын бүдүрерин көвүдеткен.

Заводта техниктиг делгилгениң планын ёзугаар чаа дериг-хөрөкселдерни тургузуп, социал-культура албан черлерни тудуп турар.

Трансформаторлар бүдүрериниге электротехниктиг кандан кан ленталарны электри эрттирбес чүүл-биле чаарынга хөрек чаа агрегатты шинчаадып ап турар (чуруктa). Ол тускай чүүл лентаның бир килограммыдан-на электри энергиязының чидирини улуу-биле эвээжедир арганы берген. Чуртта баштайгы ол агрегатты заводтуң инженерлериниң толевилелин ёзугаар завод бодунуң күжү-биле белеткеп кылган.

Б. КЛИПИНИЦЕРНИҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

ИДЕГЕЛДИ БҮЗҮРЕТКЕН

Дангаар эртен чаъстай каапкаш, дээр аязы берген. Биче-оол Кыргыс шайын хайындыргаш, хөнектерге кудуп салгылааш, даштын ажыл-ижин аайлап турган.

— Экин, акый, салбыр эргелекчизи дүүн-не бердирипти — дээш, танывазы уруг аңаа саазын тудускан.

Салбыр эргелекчизиниң кабинединге ол чедип келген. Эргелекчи ора:

— Сувай инек каларчызы херек апарган. Чамдык эштер ниитиниң малын карак ажыттаар, орнап-солуур, ак сеткил чок боордур. Ынчангаш совхозтуң дирекциязы силерни ол ажылга хүлээп алырын дилээн чүве — дээн.

— Даандырган чүве болганда, хүлээп алыйн —деп, Б. Кыргыс чөпшээрешкен. Оон бээр 9 чылдың нүүрү болган. Ол ам бодунуң арга-дуржулгазының дугайында мынчаар чугаалап олурар:

— Чайын одарны үргүлчү солуур мен. Мал баспаан чүм оттуг черлерге одарладыр. Кол-ла чүве чайгы семиртилге болгай. Семис, шыырак мал хүр кыш ажар. Ол ышкаш зъткир, сүткүр болур. Кышкы үеде инектерни сурун алгаш, оларга чедирер мен. Кажаа иштин кургаг тургузары эң-не чугула. Кежээ кажаалаарда, инектериниң оргазында харын аштааш, киирер. Оларның кужурзураар чоруун болдурбас дээш коданга дус үспейн турар мен.

Ол чазаглап көжерде Сарыг-Хөлде кыштаан бүрүн септээн. Амгы үеде 25 тонна сигенни белеткеп алган. «Ак-Чыраа» совхозтуң мурнакчы малчыны Б. Кыргыс чонуң идегелин кызымаккай ажыл-ижи-биле мынчаар бүзүредип чоруур.

Н. ДАМДЫН.
Өвүр район.

Советтер амыдыралы

ДЕПУТАТТАР ЧУГААЛАШКАН

Улус депутаттарының Тээли кедээ Соведининг ээлчеглиг сессиязы чоокта чаа болуп эрткен. Аңаа «Ажылчы чонарның харылзаа, почта-биле хандырылгазы» деп айтырыгны чугаалашкан. Айтырыг талазы-биле илеткелди районнуң харылзаа белдириниң начальниги К. С. Монгуш кылган.

К. С. Монгуш районнуң харылзаа белдириниң коллективинин ажылын, оларның мурнунда салдынган сорулгаларны сессияның киржикчилеринге таныштырган.

Районнуң харылзаа белдириниң коллективиниң онгу беш чылдың дөртү чылында алган социалистиг хүлээлгезинде чонуң харылзаа база почта-биле хандырылгазын экижидер айтырыг чугула черни эзлеп турар. Социалистиг хүлээлгениң ол негелдезинге дүүштүр боттуг ажылдар кылдынып турар дээрзин илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар айыткан.

Улус депутаттарының Тээли кедээ Соведининг девискээринде 879 радио точказы, 343 телефон шугуму, ийи муң ажыг солун, сеткүүл чагыдылгазы бар. Ынчангаш ниитизи-биле алырга, радио дыңнавайн, төп болгаш чер-черниң солуннарын чагыдып номчувайн турар кижилер чок. Харылзаа, парлалгага чурттакчы чоннуң негелдезинің чыл санында өзүп турарын илеткелчи демдеглээн.

Районнуң харылзаа белдириниде кедээ чоннуң харылзаа, почта-биле хандырылгазын экижидер херекке биче эвес үлүг-хуузун кириштирип турар кижилер эвээш эвес. Чижээ, улуг телефонист Р. Салчак, почтачылар Ч. Салчак С. Хертек, коллективтиң хоочуннары Б. Иргит, Э. Дилак олар суурнуң чурттакчыларының чагыларын өй-шаанда хандырар сорулгазын ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Илеткелчи болгаш сессияга санал берген депутаттар коллективтиң ажылын чугаалап турда, бар четпестерни, чедир шинтпирлеттинмейн турар айтырыгларны база айтып, шүгүмчүлээн.

Кедээ Советтиң девискээринде радио, телефон харылзаазының болганчок-ла үстүп үрели бээрин сессияга айыткан. Үрелишкиннерни өй-шаанда чайладыр айтырыгны шинтпирлеп турарында четпестер бар. Ынчангаш чоннуң киирген чагыг, хомудалдарынга дыңнаигыр болуп, оон күүселдезин боттандырарын чедип алырын депутаттар харылзаа белдириниң ажылдакчыларынга хүлээндирген.

Кедээ чоннуң почта, харылзаа хандырылгазын экижидип, ырак-узак коданнарда малчынарга солун, сеткүүлдерин өй-шаанда озалдатпайн чедирери — харылзаа ажылдакчыларының мурнунда кол сорулга болур. Ындыг турбуже районнуң харылзаа белдириниң коллективинде ук айтырыгны шинтпирлеп турары негелдеге дүүшпес. Районнуң ажыл-агыйларының почта-биле хандырылгазында шыңгыы четпестер бар. Чижээ «Тээли» совхозтуң Найырал салбырының малчынарының почта-биле хандырылгазында бар четпестерни депутаттар айыткан. Мында солун, сеткүүлдү номчукчуларга озалдадып чедирип турар. Оон-биле кады сессияга санал берген депутаттар Тээли, Найырал суурнуң чурттакчыларындан телефон киирериниң талазы-биле чагыглар хөй дээрзин айтып, оон күүселдезин чедип алырыбиле Найырал суурга телефон станциязын болгаш харылзаа белдиринде АТС-тиң телефон точкаларын көвүдедип, немелде аппаратура тургузарын саналдаанар.

Сессияга санал берген депутаттар районнуң харылзаа белдириниң ажылында бар четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле чугаалашкаш, ону чайладырының оруктарын тодаткан.

Коллективтиң ажылында бар четпестерниң үнүп турары, бирээде, коллективте кижизидилге ажылын четпес тургусканында. Ылаңгыя аныяктар ортузунга кижизидилге ажылын тургусканы үениң негелдезинге мракта дүүшпес.

Коллективке кижизидилге ажылын чогумчудуп тургузарынга хамаарыштыр тодаргай ажылдарны сессияга чугаалашкан.

Сессияга санал берген депутаттарның санал-оналын барымдаалап, Найырал суурга автоматтыг телефон станциязын тургузарын, харылзаа белдиринде АТС-тиң точкаларын 100 чедир көвүдедирин көрген.

Сессия чугаалашкан айтырыг талазы-биле шинтпирин хүлээп алган.

Б. БАРБА.

«Шынга» харыы

ХЕМЧЭЭН АЛГАН

Бо чылдың июль 2-де үнген № 151 «Шын» солунга «Шүгүдүнүп көрдүнмээн» деп корреспонденция парлаттынган. Чүүлде Ак-Довуракта автостанцияның оран-бажынының ишти база ында турар буфеттиң ажылдап турар черн хирлиг-бөктүүн шүгүмчүлеп бижээн. Автор оон ыдай Ак-Довурак биле Тээли аразынга чоруур автобуска олурар пассажирлериниң саны нормадан ажып турарын болгаш контролерларның кошкаа-биле чолаачылар пассажирлерден кирген акшаны боттарынга шиңгээдип ап турарын айыткан.

Тыванын транспорт эргелелиниң начальниги оралакчызы Л. Р. Хасанованың редакцияга дыңнатканы болза корреспонденцияда айыттынган чүүлдер бадыткаттынган.

Автостанцияның бажыңынын иштин арыглап-шеверлээн, буфетти тур хаап каан. Чайгы үеде чоннуң аргыжылгазы хей боон турарын барымдаалааш, Ак-Довурак биле Тээли аразынга чоруп турар немелде автобусту тургускан.

«Октябрь 30 чылы» совхозтуң Булун-Терек сүт-бараан фермазы Улуг Хөндергейниң Ортаа-Чайлагга чайлаглааш, сүт саалдазын көвүдеткен. Ажыл-агый чартык чылда күрүнеге сүт садар планын 127 хуу күүседип, Чөөн-Хемчик районда совхозтарның мурнакчыларының одуруунда кирген.

Ферманың кадарчылары июль, август айларда одар-белчиирин чөп ажыглап, график ёзугаар кадатты организастааш, саалданың деңнелин бедиткен. Ферма хүнде ортумаа-биле саар бир инектен-не 7 литр сүттү ап келген.

Амгы үеде Булун-Терек сүт-бараан фермазы чайлаандан Чадаана-Аксынга күзегле көжүп келген, Чум оътка чайлаан малдың сулу ам-даа албек хевээр.

ЧУРУКТА: мурнакчы саанчылар (оң талазындан) Роза Куулар, Монгуш Бараан болгаш Татьяна Куулар олар кежээки саалда мурнунда; ферманың инектери.

Ш. КУУЛАРНЫҢ фотозу.

БӨМБУРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

ЛЕНИННИҢ ЧОГААЛДАРЫН НОМЧУП ТУРАР

В. И. Ленинниң болгаш марксизм-ленинизмниң өске-даа классиктериниң ажылы, «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының төөгүзү», Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Кур чер» деп номнары, эртемниг социализмниң шинчилелдери, Совет Эвилелиниң дугайында материалдар Бенинниң «Сонапал» деп ном фирмазының ном садыгларынга үр чытпастар. Мен ол номнарны студентилерниң холдарынгаа, министрлериниң столдарының кырынга-даа көргүлээн мен.

Ол чогаалдарже сонуургал, мен бодаарымга, Бенин социалистиг оруктап хөгжүп эгелээнде тывылган. Эрткен чылын ук чурт чаа конституцияны хүлээп алган.

Бенин Улус Республика— Гвиней өөжүүн эриктеринде тургустунган аныяк күрүне. Оон чурттакчы чону 2,7 миллион кижи. Чурттун удуртукчу болгаш башкарыкчы күжү — ленинизмниң принциптери ёзугаар социалистиг хөгжүдениң оруу-биле чонну баштап бар чоруур Бенинниң улусчу революциязының партиязы болур. Партия болгаш шериг-револючу чазак, ажылчы чоннарның мурнакчы бөлүктери эртемниг социализмниң идеяларын нептередир талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан. Ону Бенинниң чурттакчы бүрүзүнге — тараачыга, балыкчыга, малчыга чедирери белен эвес херек. Феодализмниң артынчылары, чоннуң экономика, социал болгаш культура хөгжүдезиниге моондак болуп келген хөй чыл дургузунда тергиндээн колониалдыг дарлал шаптыктап турар.

Экономика талазы-биле чаартылгаларны чорудуп тура, Бенинниң партия болгаш чазаа массаларның ортузунга чырыдыышкын болгаш идеология ажылдарын боттандырып турар. Чурттун бүгү-ле булуңнарында бижик билбес чоруктту узуткаар дээш шимчээшкин калбарган. Яжыбүрү семинарларда болгаш бөлгүмнерде болуп турар политөөредилгеде чурттакчы чоннуң барык хөй кезии хаара туттунган.

Бенин лицейлериң үстүкү класстарының программазынга марксизм-ленинизмниң тускай курузун немээрин чарлаан. Ол базымның ужур-дузазының дугайында чугаалап тура, Бенинниң национал ориентация министерствозунуң пропаганда директору эш Аллагбада револючу аныяктар эки идеология базазын алыр дээрзин демдеглээн.

Буржуаз пропаганданың Африкага социализмниң «тускай хевирин» тургузуп болур дээн хоозун чулчуруушкунун Бенин буруу шаап турар. Бенинниң чону социализмни Маркстың, Ленинниң ажылдарындан өөренип, кижини кижи дарлаар чорук чок баштайгы күрүнеңиң дуржулгазының дугайында хөй үүлүг билип алыксап турар.

А. ДЕВИТТ,
ПМА-ның тускай корр.

Л. И. БРЕЖНЕВТИҢ ЧОГААЛДАРЫН ПЕРУДА ПАРЛААНЫ

ЛИМА. (СЭТА). Эш Л. И. Брежневтиң «Бичии чер», «Катап тургузуушкун» болгаш «Кур чер» деп номнарын Перунуң «Космос» болгаш «Сигло вейнте» деп ном үндүрер черлери чыныды кылдыр парлап үндүргениер.

Ол номнарның үнелиг үүлү болза оларның документилерге даянганы, фактыларның база болуушкуннарның үндезининге бижиттингени база боттуг кижилериң салым-чолуунуң дугайын чугаалап турары болур деп, чыидыга эге сёске Перунуң Компартиязының ТК-зының Чиңгине секретары Хорхе Дель Прадо бижээн. Олар немец-фашистиг эжелекчилер-биле демиселге совет улустуң шудургу болгаш маадырлыг чоруун, дайынга үрелген улус ажыл-агыйын катап тургузарының болгаш кур база курукган черлерни шиңгээдип алырының чылдарында оон кызымаккай болгаш сорук кириишкинниг чоруун тайылбырлаан.

Бичии черниң камгалакчыларының бижыг туруштуунун чайгылыш чогу политажылдакчыларының кызымаккай ажылының ачызында болган. Оларның аразындан Л. И. Брежнев онзаланып илереп турган. Төрээн чуртунга ынакшыл дайынчыларны сорук кирип турган. Ол чорук оларга күштү берип, бодунун Төрээн чурту дээш, бүгү кижи төрелгетеннин салым-чолу дээш тулчуушкуннарга маадырлыг эрес-дидим чорукче сорук кирип турган деп, оон ыңай Х. Дель Прадо уламчылаан.

Сөөлүнде барып Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының болгаш делегейде баштайгы социалистиг күрүнениң баштынчызы болу берген коммунистиң характериниң болуушкуннар аразынга, улус-биле дорт болгаш хүн бүрү харылзажып турарының үезинде канчаар бижыгып келгенин номнар көргүскен.

Л. И. Брежневтиң сактыышкыннарын перу улус улуг сонуургал-биле уткаан деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага «Космос» болгаш «Сигло вейнте» ном үндүрер черлериниң удуртукчузу Х. Фигероа демдеглээн. Ном үндүрер черниң ном магазиннеринден Л. И. Брежневтин чогаалдарының чыындыларын күзелдин-биле садып ап турар. Ону партия болгаш профэвилел удуртукчулары, активчилер, ажылчыннар, интеллигенцияның төлөөлекчилери, янзы-бүрү профессиялардың кижилери болгаш чурттакчы чоннуң янзы-бүрү хезектериниң төлөөлекчилери садып ап турар.

Ол номнарның четпээни чурттуң ырак районнарындан ол номнарга чагыгларының ном үндүрер черге хөйү-биле кээп турарының фактызы чыындының чеднишкининиң дугайын база херечилеп турар. Оон ады-биле улустарның тайбың болгаш чавырлыышкын дээш, национал база социал хосталга дээш демиселиниң холбашканы, амгы үеде күрүнеңиң болгаш политиканың шылгарангай ажылдакчызының бижээн номнарын кижилер садып алырын күзеп турар деп, ном үндүрер черлериниң удуртукчузу чугаалаан.

КУБА. Гавананың бо чараш районунда кая-даа каттышпас чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының VI конференциязы сентябрьда боп турар.

Пресса-Латина— СЭТА-ның фотозу.

ШУУЛГАН БОО-ЧЕПСЕКТИ ЭҢДЕРЕ БҮДҮРЕРИН БОЛГАШ ИМПЕРИАЛИЗМНИ БУРУУ ШАПКАН

ГАВАНА. (СЭТА-ның тускай корр). Кая-даа каттышпас чурттарның күрүне болгаш чазак баштыңнарының VI конференциязында ол шимчээшкиннин бүгү кирижкчилерин сонуургадып турар чугула айтырыглар талазы-биле ниити санал бериишкинин уламчылавышаан.

Чепсегленишкинни бүгүнинти болгаш долу дүжүрениң айтырыы ышкаш чаңгыс-даа айтырыг делегей улусларының ыңдыг сагыш човаашкының болдурбайн турар деп, Афганистан Демократтыг Республиканың Революциятыг чөвүлелиниң даргазы Нур Мухаммед Тараки медеглээн. Совет Эвилели биле АКШ-тың аразында СБК-2 керээни чарганы болза тайбыңның политиказының чеднишкини, тайбынга ынакшылдыг бүгү күштерниң тиилелгези болур деп, ол айыткан.

Бистиң конференциявыс делегейде эки өскерлиишкиннер боп турар ыңдыг үеде эртип турар. Мурнуу-Чөөн Азияның, Африканың мурнуу үүгүнүн, Чоокку Чөөн үүктүн улустары империализмниң, неоколониализмниң болгаш расизмниң күштери-биле, национал хосталга болгаш социал депшилге дээш чеднишкиниг демиселди чорудуп турар. Делегейниң дүшкүүрлүг чоруунуң чавырлыышкынын улам ыңай ханыладырының база нептередириниң херээнде чугула базымнар кылдынган деп, ВСР-ниң чазааның премьер-министри Фам Ван Донг медеглээн.

Оон херечизи болза, чижээ, чепсегленишкинни бүгүнинти болгаш долузу-биле дүжүрерин чедип алырын чоокшуладып турар СБК-2 керээни Совет Эвилелиниң болгаш Каттышкан Штаттарның чарганы болур.

Вьетнамга чаа агрессия-биле кыжаныр, Лаоска удур чимзеиишкиннерни чорудуп, Кампучиага Пол Поттун—Иенг Сариниң өлүрүкчү ёзу-чурумун катап тургузарын оралдажып, ол кавыда тайбыңны болгаш доктаамал чорукту кошкадып турар Пекининиң эжелекчи болгаш гегемониси политиказын Фам Ван Донг шүгүмчүлээн. Кампучи улустуң тиилелгезинин улуг ужур-дузалыын ол айыткан. Вьетнамга хамаарыштыр чүл дээрге, бот-боттарын хүндүлежириниң, деңгеринин болгаш тайбың кожа-хелбээ догуннаашкынның үндезининге делегейнин бүгү чурттары-биле харылзааларны хөгжүдериче үүктүп турар бис деп, ол онзалап демдеглээн.

Панама каналының дугайында чаа керээлериниң күштүг болу бергениниң сооида панама улус бодунуң черинге колониализмниң артыышкынарын чок кылыр дээрзин Панаманың президентизи А. Ройо сеткил ханыышкыны-биле илереткен. Ол документилериниң алыс утказын өскертирин, оларны амыдыралга боттандырып чорударынга шаптыктаарын оралдажып турар Каттышкан Штаттарның реаксылыг бөлүктерин ол буруу шапкан.

Мозамбиктиң президентизи Самора Машел бодуунуң чугаазынга социалистиг чурттарны боттарының хосталгазы дээш демиселди чорудуп турар улустарның ынаныштыг чөлеңгнижи кылдыр тодаргайлаан. Хөгжүп орар чурттарга оларның хөгжүүр ужурлуг оруун албадаар дээн империалистиг күрүнелериниң оралдажыышкыннарын ол буруу шапкан.

Кая-даа каттышпас шимчээшкинге Кубаның улуг ролүн Ямайканың премьер-министри Майкл Мэнли айыткан. Улуг Ленинге баштаткан Октябрьның социалистиг Улуг революциязының эгезин салганы национал-хосталгалыг демисел сөөлгү чылдарда улуу-биле күштелген деп, ол онзалап демдеглээн. Кая-даа каттышпазының шимчээшкининиң хөй айтыыглар талазы-биле үзел-бодалдарының тайбың, чавырлыышкын, социал депшилге дээш идепкейлин-биле демисежип турар социалистиг күрүнелериниң туруштары-биле дөмейлешкээн ол онзалап айыткан.

Ыаа болган митингге кая-даа каттышпазының шимчээшкининиң кежигүнү чурттарының даштыкы херектер министрлериниң эвлчег чок ужуражыышкынының түңнелдерин чарлаан. Амгы конференцияга Кампучияның төлөөлекчизиниң дугайында айтырыгны делегацияларның баштыңнарының пленарлыг хуралынга шиитпирлээр.

Политиктиг болгаш экономиктиг комиссияларның кежигүннери-биле кады министрлер түңнел декларацияны чугаалажып көрген деп дыңнаткан. Тускай бөлүк ол документиге саналдаан чазалгаларны аңаа немей киирери-биле сайгарып көөр.

Ю. РОМАНЦОВ,
В. ЗАЦЕПИН,
О. КОЛЕСНИКОВ.

АЖЫКТЫГ КЕРЭЭ

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ның корр.). Ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрерин кызыгаарлаарынга болгаш үргедекчи дайынның айыылын чайладырынга эң-не чугула тодаргай базым деп санааш, стратегтиг шавар халдаашкынның боо-чепсектерин кызыгаарлаар дугайында (СБК-2) ССРЭ биле АКШ-тың аразында керээни америк хөй-ниитиниң эң-не калбак кезектери бүрүү-биле деткип турар. Ындыг медеглелди аңаа болган парлалга конференциязында АКШ-тың сенадының СБК-2 керээни бадылаарын чедип алыр дээш демисежип турар америк хамаатыларының хөй миллион кежигүнүт ковлициязының төлөөлекчилери кылган. Парлалга конференциязын керээни бадылаар дугайында айтырыгны сенаттың даштыкы херектер талазы-биле комиссиязынга ам болур деп турар чугаалажышкынынарынга таварыштыр чоруткан.

СБК-2 керээни бадылаары дээш шимчээшкинде амгы үеде АКШ-тың 50 улут организациялары идепкейлин-биле киржип турар. Оларның дүрэлеңинде он-он миллион американнар каттышкан деп, парлалга конференциязында «Американнар СБК-2 дээш» дээр коалициянның күүсекчи директору Н. Рамсей дыңнаткан. Бистиң сорулгавыс болза улустуң бодалын сенаторларга чедирери болур. Оон бодалы ылдеңі: СБК-2 болза бистиң национал айыыл чок чоруувусту быжыглап, Каттышкан Штаттарның эң дээре эрге-ажыктарынга дүгжүп турар ынаныштыг керээ болур деп, ол чугаалаан.

СБК-2 боо-чепсектерин хөй чарыгдалдыг болгаш айыылдыг эңдере бүдүрерин ооживадыр, ол талазы-биле дараазында дугуржулгаларны чедип алырын болдунар кылыптар деп, парлалга конференциязында чүве чугаалаан, мурнунда АКШ-тың КНО-га төлөөлекчизи чораан Г. К. Лодж онзалап демдеглээн. ССРЭ биле АКШ-тың аразында хөй айтырыглар талазы-биле үнлезин ылгалдарының бары мырыңай ылдеңі. Ынчалза-даа ийи тала ядролуг дайыныңы чайладырын бир дөмей эргежок чугула деп санааш, ажыктыг дугуржулганы ажылдан кылып шыдаан деп, Лодж медеглээн. Оон чугаазы-биле алырга, СБК дугайында чугаалажыышкыннар ийи күрүнеңиң ядролуг дайын болбас ужурлуг дээрзин хүлээп көргениниң дорт түңнели болур. Ол болза СБК-2 керээниң алыс утказы болур.

СБК-2 керээниң бүгү талалыг деткип турарының дугайын АКШ-тың металлургия улетпүрүүнүң ажылчыннарының каттышкан профэвилелиниң өмүнээзинден оон оралакчы даргазы Л. Линч медеглээн. Барык 1,5 млн. кежигүнерни каттыштырып турар бистиң профэвилелинис керээге быжыы-биле бүзүрел турар болгаш ону бадылаарын бедик көдүрлүүшкүн-биле деткип турар деп, ол чугаалаан. Ол дугуржулганы болза делегей тайбыңын, чаагай чорукту болгаш доктаамал чорукту быжыглаарының керээнге эңне эргежок чугула базым болур деп санаар бис.

Ол-ла бодалды АКШ-та хөй-ниитиниң эң-не салдарлыг массалыг организацияларының бирээзи болур «Нинти херек» дээр организацияның даргазы Д. Коэн илереткеш, боо-чепсектёрге контроль чорудулгазын уламчылаарынга СБК-2 керээниң чугулазын онзалап демдеглээн.

Бөгүн—ЮНЕСКО-нуң бижик-билигни нептередириниң делегей хүнү

БИЖИК БИЛБЕС ЧОРУКТАН...

ЮНЕСКО-нуң сан-түңнериндеп алгаш көөрге, делегейде үжүк-бижик билбес 800 миллион кижи бар. Оларның хөй кезии дарлал адаанда болгаш өске күрүнеге хамаарылгалыг чурттарның чону боп турар. Африканың чамдык күрүнелериниде чоннуң чүгле 2—5 хуузу номчуп база бижип билир...

Революция мурнундагы Россия империязының национал черлериниге байдал база ыңдыг турган. Ортаа Азияда чурттап турар узбектерден, таджиктерден, кыргыстардан, туркменнерден бижик билир кижи барык чок турган. Соңгу үүктүн, Ыраккы Чөөн үүктүн, Кавказтың хөй-хөй улустары үжүк-бижик чок чоргаанар. Бижик-билигни болгаш культураны сайзырадырынга хаанныг эргечагырга өш-биле шаптыктап турган, чүге дээрге дүмбей, каранғы кижилерни бастып, дорамчылаары белен.

Бөгүн Соңгу үүктүн биче улустары студентилериниң болгаш дипломнуг специалистериниң 10 мүң кижиге хуваарга Франциядан, Англиядан, ГФР-ден ажыг болуп турар. Көшкүн амыдыралдыг, революция мурнунда үжүк-бижик чок чоргаан казахтар амгы үеде бодунуң национал Эртемнер академиялыг болгаш хөй санныг эртем-шинчилел институттарлыг, ында ядролуг физиканың, биологияның, математиканың, медицинаның болгаш билиглериниң өске-даа адырларының айтырыгларын шиитпирлеп турар. Туркмениада (өске бүгү эвилеллешкен республикаларда дег), университет, национал театр, кино, телевидение, ном үндүрер черлер бары кымга-даа элдепсинчиг эвес. А чоокта чаа-ла маңза улус: «Бистиң аравыстан бижик билир кижи тып алырының орнунга элезиниг ховудан өөзиси белен тып ап болур» дижип турган болгай. Ам республикаларда аныяктарның бүгү-ниити ортумак өөредилгези боттанып турар.

Шаандакы үеде хожудангай турган улустарның бо хире шапкын сайыралы хөгжүп орар күрүнелериң кичээнгейин база хаара туткан. Совет эрге-чагырганың тургустунуп эгелээн баштайгы үннериниде бистиң шиитпирлеп турганывыс хөй янзы айтырыгларны ам олар шиитпирлээрлер.

Баштайгы делегей дайынын, оон соонда даштыкы интервентилер болгаш иштики контрреволючулар-биле демиселди көрүп эрткен бистиң чурттуң шиитпирлээр айтырыглары кончуг хөй дээрзи билдингир. Аш-чут, үргедеттирген черлер, эпидемия нептерээн. Идик-хеп, одаар үүл, чурттаар чер чедишпес. Чим-даа четпес хлеб, кудумчуларда өскүс чаштар, биржаларда ажыл чоктарының бөлүү... Шак ыңдыг берге йде безин В. И. Ленинге баштаткан баштайгы чазак улус чырыдыышкынының чаа принциптерин ажылдап кылып, миллион-миллион кижилериниң угаан-бодал өзүлдезин чедип алырының хемчегелерин алган. Ол үеде бар турган эвээш-биче акша-хөреңгизин чазак хире-шаа-биле башкыларга берип, а чоңдан өөреткени дээш акша төлөөр чорукту чок болдурган. Оон-биле чергелештир өөредилге черлериниче үүгле күшшыдалдыг кижилериниң ажытөлүн хүлээп алыр дээн үүлдер база узуткаттынган. Школалар, техникумнар, институттар боттарының эжиктерин аныяк ажылчыннарга, тараачыннарга бүгү националдың кижилериниге ажыдып берген.

«Билигни — массаларже!» деп кыйгырыг чуртка тараан. Төп хоорайлардан кыдыг-кызыгаар черлерже «эртем-билиг поездилерин» чорутканнар. Ында башкылар, библиотекалар, клубтар ажылдакчылары, лекторлар бар. Өске вагоннарга өөредилге номнарын, дериг-херекселдерин сөөртүп чораан. Муң-муң эки турачы башкылар чурттуң эң ырак районнарынче чорупканнар, оларның сорулгазы — өөредилге черлериниң ажылын эде тургузуп, школа ажылдакчыларынга национал кадрларны белеткээри болур.

Ол-ла үеде массалыг бижик билбес чоруккa удур база демисел эгелээн. Бижик билбес чорукту узуткаар курстарны болгаш бөлүктерни бүдүрүлгелерге, тудугларга, суурларга, ажылчын клубтарга организаастаан. Аңаа янзы-бүрү хар-назылыг кижилер номчуп, бижириниге өөренип турганнар. Оларга таарыштыр тускай, бедүүн өөредилге номнарын ажылдан кылган. Номчуур баштайгы домактар мыңдыг сөстерден эгелээр: «Бистер күлдар эвес бис...».

Каш-ла чылдар дургузуда 50 миллион кижи номчуп, бижип өөренип алган.

Александр АЛЕКСАНДРОВ. (ПМА).

Х. АМИННИҢ ЧУГААЗЫ

КАБУЛ. (СЭТА). Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязының удуртулгазы-биле боттандырып чоруткан Апрель революциязы эрге-чагырганы чурттуң ажылы чоннарының холунга дамчыдып берген. Ол революция ханы дазылдарлыг болгаш амгы база келир үениң салгалдарынга бараан болур деп, партия кадрларының, Кабул хоорайның хөй-ниитизиниң төлөөлекчилериниң мурнунга чүве чугаалап тура, АУДП ТК-ның секретары, АДР-ниң премьер-министри Х. Амин медеглээн.

Апрель революциязы афган чоннуң мурнунга феодалдыг ниитилелден кижини кижи мөлүүвес ниитилелге шилчиириниң улус планын айыткан деп, ол онзалап демдеглээн.

Амгы үеде бистың төрээн чуртувус эфган улустуң чаалап алышкыннарын чок кылырынче үүктүп турар революцияның дайзынларының талазындан халдаашкынларга таваржып турар. Ынчалза-даа контрреволюцияның бүгү чимзеиишкиннери бууран дүжер. Афган улус болгаш оон чепсектиг күштери оларга төөгүнүң дугуюн дедир ээр аргаы бербестер.

Афганистанның Улусчу-демократтыг партиязын долгандыр сырый каттыжарынче, улусчу революцияның чаалап алышкыннарын хөгжүдериче база көвүдериче Х. Амин кыйгырган.

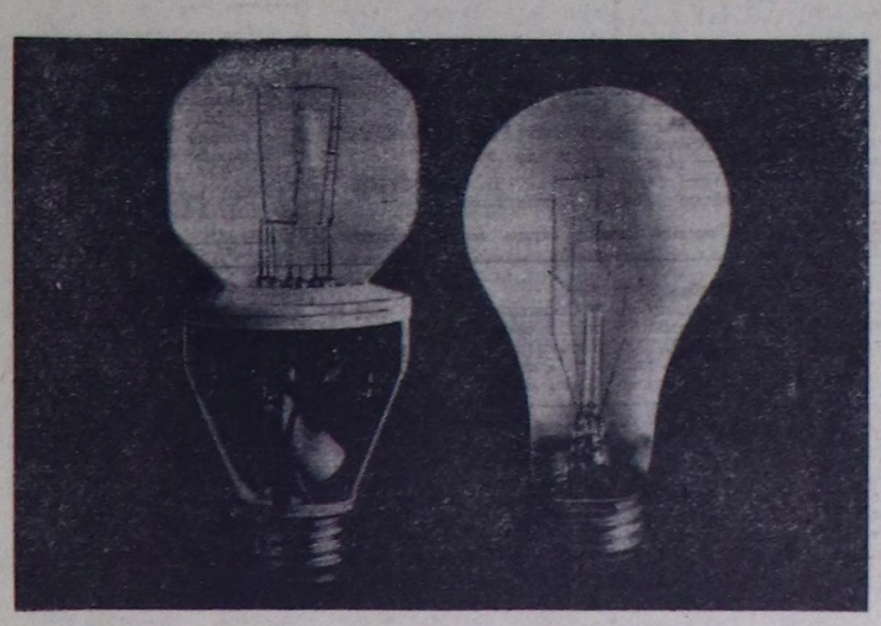

Келир үеде барып аная лампаны солуптуп болур чырыдар чаа херекселди америк специалистер чогаадып кылган. Чаа лампаның адаккы кезиинде (чуруктаа-солагай талазында) ук херекселдиң ажылын хынап турар нарын электроннуг үүл бар. Базала ынча хире чырыкты берип тура, чаа лампа үш катап эвээш энергияны чарыгдап турар.

ЮПИ — СЭТА-ның фотозу.

АГРЕССИЯЗЫН КАЛБАРТПЫШААН

БЕЙРУТ. (СЭТА). Сөөлгү бүдүн чартык чылда израиль аг-шериг бот-эргелиг Ливанга удур агрессиязының хемчээлдерин үргүлүг калбартып, оон хоорайларын болгаш суурларын артиллерия-биле арааныгыг боолап, агаардан бомбалап турар. Мурнуу Ливанның губернатору Х. Файядтың медеглээнин ёзугаар алырга, 1978 чылдың марттан эгелээш амгы үеге чедир Тель-Авивтиң калчаалыг чепсектиг чөңгээлериниң түңнелинде 300 ажыг тайбың чурттакчылар өлүрткен, муң ажыг кижи балыглаттырган, 200 муң чыгам ливаннар чурттаар орап-сава чок арткан. Мурнуу-ливан дыка хөй хоорайларны болгаш суурларны израиль ужар үүл бузундулар болдурган, ылаңгыя Тир, Сайда, Набатия болгаш палестин дескеннер лагерьлери кедергей каражадаан. 7 муң ажыг чурталга бажыңнарын бүрүн үргедээн, 15 муң бажыңнар аажок үреленгениндем чурттакчылары каапкаш барган. Олар өскен-төрээн черлерин каггаш чоруур болгаш чурттуң соңгу талакы мүнне озал-оидак ховар районнарындан хоргадал дилээр ужурга таварышкан.

Агрессорларның холун сула салыпкан чаңгыс талалыг керээни Каир-биле чарып, аңаа ат салганының соонда кожазында Ливанче чепсектиг ыйыышкының Израиль дыка күштелдиргени ол фактыны деп, ол онзалап демдеглээн. Кая-даа каттышпазының шимчээшкининиң хөй айтыыглар талазы-биле үзел-бодалдарының тайбың, чавырлыышкын, социал депшилге дээш идепкейлин-биле демисежип турар социалистиг күрүнелериниң туруштары-биле дөмейлешкээн ол онзалап айыткан.

Аңаа болган митингге кая-даа каттышпазының шимчээшкининиң кежигүнү чурттарының даштыкы херектер министрлериниң эвлчег чок ужуражыышкынының түңнелдерин чарлаан. Амгы конференцияга Кампучияның төлөөлекчизиниң дугайында айтырыгны делегацияларның баштыңнарының пленарлыг хуралынга шиитпирлээр.

Политиктиг болгаш экономиктиг комиссияларның кежигүннери-биле кады министрлер түңнел декларацияны чугаалажып көрген деп дыңнаткан. Тускай бөлүк ол документиге саналдаан чазалгаларны аңаа немей киирери-биле сайгарып көөр.

Ю. РОМАНЦОВ,
В. ЗАЦЕПИН,
О. КОЛЕСНИКОВ.

ӨЛҮМНҮҢ КЫЖАНЫЫНДА

БЕЙРУТ. (СЭТА). Иордан хемниң барыын талакы эриниң кара-бажыңнарында хилинчектиг чыдар он-он палестиннер хилинчектээшкиннериниң болгаш медицина дуваламчызы чогунуң түңнелинде өлүм кыжанынының адаанда турар деп, Халхуль хоорайның тергилекчизи Мухаммед Хасан Мильхем медеглээн. Израиль эжелел эргечагырганы Женева керээзин үрер, палестин хоругдаттырганнарны туттурган шериг кижилер кылдыр хүлээп көөрүнден ойталап турарын болгаш оларның турар байдалдар-биле таныжарын Делегейниң кызыл крест төлөөлекчилериниге чөпшээреваейн турарын ол демдеглээн. Оларның дыка хөй кедергей-лер берге байдалда.

Ливанның мурнуу чүгүнде хан төгүлбүшээн. Ливанның көдээ суурларын израиль ужар үүлдүң бомбалаваан, ол күрүнеңиң девискээринде палестин тайбың чурттакчыларны кызыгаар өттүр израиль артиллерия боолаваан баар хүннер барык-ла чок. Мурнуу чүкте израиль бомбалардан болгаш үгербоо октарындан кандыг-даа буруу чок он-он кижилер өлүп турар. Оларның аразында хереөженнер болгаш чаш уруглар бар.

ЧУРУКТА: арааныгыг халдаашкынның соонда бо ливан аг-буле чурттаар чер чок арткан.

СЭТА-ның фотохрониказы.

РЕЖИССЕР В. Н. ВАСИЛЬЕВ-БИЛЕ ИНТЕРВЬЮ

«Дерсу Узала» деп кинонуң режиссеру Владимир Николаевич Васильев РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң улустуң артизи Максим Монгужукович Мунзук-биле кады ажылдан келгениниң дугайында номну бижип дооскан. Ону Тываның ном үндүрер чери удавас чырыкче үндүрер. Автор ында кино тырттырарының нарын, берге байдалдары тодаргай бижип, Максим Монгужуковичниң кино артизи бооп мергежииринге Юрий Соломиниңниң сураглыг япон режиссёр Акира Куросаваның киргген улуг үлүүн көргүскен.

Бистиң республикада аалдан келген режиссёр В. Н. Васильев-биле журналист А. Ховалыг ужуражып, оон интервью алган.

— Дерсу Узаланың ролюнга хөй артистерни сүмелеп турган болгай. Максим Монгужуковичнии шилип алырынга, оон чогаадыкчы хөй-аъдын көдүреринге, талантызын ажылдарынга хөй ажылдарны кылган болгай силер. Кинонуң кол маадырының дугайында номчукчуларга чүү чугаалап болур силер?

— Дерсу Узаланың ролюнга артист шилип алыры нарын болгаш берге болган. Бисти Максим Монгужуковичниң уран чүүлге хандыкшылдыы, чүткүлдүү, быжыг тура-соруктуу хаара тырткан. Ол баштайгы үеледе удуваан, чугаалаар сөзүн доктаадып турган. Овур-хевирин шын дамчыдып шыдаптар апаргыже чедир сүмелерни берип, оон негелдеми кошкатпайн келген бис. Өске талазында актёр—угу аччы, тайга черге өскен болгаш Дерсу Узалага чоок болган. Ынчангаш шилип алымышкынга часпаанывыска өөрүүр мен.

Ол кино Москвага Бүгү-делегей фестивалыга алдын шаңналды алган. Бүгү-делегейниң кино киржикчилериниң ассоциязының тускай шаңналын база тывыскан. Америк «Оскар» деп кино академиязының шаңналы — бистиң кызымак ажылывыстың херечизи, Чединшкин аная-ла чедип келбес.

Кино экраннарже үнүп эгелээри билек, Максим Монгужукович чалалгаларга чоруп турган. Арсеньев, Ачинск, Кызыл, Красноярск, Япония, ГФР, Франция... Кады ажылдап турган үевисте оон баштак, хөглүг, эрес-шудургу, күш-ажылчы талаларын эскерген мен. Ужуражылгалар үеэшинде ол дораан улустуң кичээнгейин хаара туда бээр. Таскаш ужуражылга болган. Ол Тыва ырларны ырлап, республиказының сайзыралының дугайын хойге чугаалап берип чораан. Максим Монгужукович улустуң эки талаларын баштай эскерер чаңчылдыг. Ол ёзулуг артист ам-даа чаа чедиишкиниг ажылдаар дээрзинге бүзүрээр мен. Оон дугайын Голландияның, Бельгияның, Данияның, Финляндияның, Грецияның болгаш өскедаа чурттарының солунларынга бижээн. Ынчангаш чаңгыс чер чурттуглары анаа чоргаарлаңыр. Мээң номумдан оон дугайында хөй-хөй солун үүлдерни номчуп болур силер.

— Тывага келген соруулга-ңар кандыгы?

— Тыва дугайында мен Максим Монгужуковичниден дыннап пат болган мен. Каасчараш бойдус, хүндүлээчел чон караамга көстүп турган. Чогаадыкчы харылзааны үспезин бодаар-дыр мен. Чонну төөгүзүн сонуургап, ол дугайында кино тырттырар күзелдиг турган мен. Маңаа келгеш, чон-биле ужураштым. Кандыг чогаалды кино кылып болурул деп айтырыгга олар чаңгыс ук-биле С. К. Токаның «Араттың сөзүн» дишти. Ук айтырыгны шиитпирлээрин оралдажып турар. Бир эвес чөпшээреңсе, Совет Тываның 40 чыл болур оюнга чедир доозар дээш оралдажыр апаар. Бодалды херек кырында боттандырар дээш бүгү күжүвүстү салыр ужурлуг бис. Оон-биле чергелештир элээн хөй организастыг айтыргылар база туруп кээр. База-ла шыдамык чорук, чүткүл негеттинер. Чон, чогаадыкчы коллективтер анаа боттарының дузазын көргүзер дээрзинге идегээр мен.

„ҮРБҮН-КАШПАЛ ХАЯЗЫНГА...“

ШАГДА баштай өөреним эгелээнивисте, Шагаан-Арыг эге-чада школазынга мындыг кожамык улуг апарган оолдар, кыстарның аксындан дүшпес турган чүве. Сөөлүнде дыңнап чоруурумга, ону чер болганга ырлажып турган.

Үрбүн-Кашпал хаязынга
Уштуң кулун, турдуң кулун.
Үш-ле айның дургузында
Уттуң уруг, кагдың уруг.

Мырыңай-ла бо хүннерге чедир «үш-ле айның дургузуда» деп одуругну «Үрбүн-Кашпал» деп сөске аяннаштырар дээш шулук чогаалының дүрүмүнге чагыртып, ынчаар албадал-биле ырлажып турган деп бодап чораан мен. Чоокта чаа Каравейлээш, Кашпал иштн киргеш, ол аяннаашкында кандыг-даа албадаашкын чок, ырның ылап-ла утказы ындыг деп чүвеге бүзүредим.

Каравейден ынайлаарга Улуг-Хем хоолай иштинче кире берген мышкаш сагындырар. Ол, бо талалардан кадыр шорааннар чыыра кызып келир, бурунгу хемиин агымы дүргеден, чамдык черлерге саарыгланып, хайнып, өөреп чыдар апаар. Кижиниң үүрээ сиилээр.

КАРА-КАРА, көк-көк эңгивелерге шыңдалаткаш, дескешпейн, эмдик зат дег, шурап чыдар Улуг-Хемниң ол, бо талаларында эриктериде бичин-бичин кыйыгларда өглер бо-ла турулаар. Кодан-кодан хойлар даглар белдериде оттан чоруур, а өшкү дугайын чугаалаан-даа херек чок! Олар дээрге куйга адынаар чалымнар тиглериде. Ындыг черге ажылдаарынга кара чаштан чаңчыл, дуржулга херек. Ындыг кайгамчык шынар Үрбүн-Кашпалдың кижилериде бар! Олар ында чүгле хой, өшкү малдап турар эвес, инек-даа бар, чылгы-даа бар, оон туржук... теве (!) безин бар.

Мындыг туруг-шораан хаяштыг черде аллар аразынга аргыжары берге. Амгы шагда мышкаш моторлуг хемелер турган эвес, шаанда моон дора турду ыйнаан. Кижилер үш-дөрт хонукта эвес, үш дөрт айда ужурашпас турган болбайн канчаар.

Үрбүн-Кашпалдың чону угундан эрес-дидим, ажылшчы улус. Аңаа те-чүүма дег, хая тин кырлап өскен, сөөлүнде эмчи апарган Түлүш Хүргүлек, Балчыр-оол уруу Кыргыс Норжун немец-фашистерни сылба соп чордулар, мээң шаанда кады өөрениң чораан өөрүмден безин Сат Шулуу дыл эртемиериниң доктору, Владимир Очур төөгү эртемнериниң кандидады, Наталья Тыртык-Кара Эрзин райкүүскомнуң даргазы апарган. Бо дээрге амыдыралдан чижектериниң үүгле хензиг кезиг-дир.

Үрбүн-Кашпалдың чону машина-техника дугайында чаңгыс-даа сөс бук кылбас, хая-даштыг черге оон херээдаа чок. Солун чүве бо-дур: Үрбүн-Кашпалда өг бүрүзүнүң чанында сугда хеме чыдар! Шуут-ла эъды-биле домей. Улуг-даа, бичин-даа кижи келгеш, моторлуг хемеге олурупканда сыг-ла дээр, хая-дашка ырызы чаңгыланып туруп каар.

Ам Үрбүн-Кашпалдың чонунуң амыдыралы кайгамчык өскериглген. Саарыгларга шаандагызы дег, калбак чарын ышкаш, хүүрек тудуп алгаш, карбап, сүйбап чорбас, «Москваларга», «Вихрьлерге» олурупкаш, караш дээрге, үүгле эриктерде хая-даштарны Улуг-Хемниң чалыглары чыыладыр ошкап чыдып каар.

II

КАРАВЕЙНИ куду каккаш, Чаа-Хөлге «Найырал» совхозтуң аныяк хойжулары Чигжит болгаш Александра Кашпыдайларның аалына шала кежээликтей келдивис, Улуг-Хемниң Кашпал кызаазының иштинче мырыңай-ла агып кирген черинде деспек кырында аал чап-чаа көжүп келген болду. Кодан хой дагда чор. Аалга кирерде баштай-ла хем кыдыынга бардывыс.

Улуг-Хемниң эрнинде кезек-эрлер, ийи хеме тур. Чугаа база-ла суг дугайында, хеме дугайында болу берди.

Чугаа-соот оон соонда өг-бүлеге уламчылады. Чигжит Сатович Кашпыдай шериг албаны эрттиргеш, садыглап-даа турган, ам сөөлгү беш чылда хойжулай берген. Бо чылын 100 хойдан 86 хураганны алган. Эрткен чылдарның кадытберге байдалдарын барымдаалап көөр болза, ол багай эвес түңнел-дир. Малчынның өөрүн эвин Александра Сатовна ол черниң идепкейлиг хереженериниң бирээзи болду. Чон ортузунга культуралуг чурттага дээш ажылга ол киржип турар. Даарта Чаа-Хөл суурга партия хуралы болур, коммунист Александра Сатовна ынаар далажып олурду. Мунар хөлгези база-ла моторлуг хеме.

Чигжит Сатович, черле Үрбүн-Кашпал кижилери мышкаш, эрес-кашпагай, оюн-баштак болду. Эрткен кыжын кажаазынче бору шургуп кирип кээрге, адып-боолап турган, адак соонда кызыл холу-биле сегиржип алгаш, ону олургеш, иштиниң малын камгалап алган.

Хөөрешкенивис дораан Үрбүн-Кашпалды биске көргүзер дээш, Чигжит буу-хаа далажып эгеледи. Оон каты Хоюроол ашак база деткиди.

Улуг-Хем дээрге Үрбүн-Кашпал чонунуң аалдар аразында аргыжар улуг оруу, шимчээшкин чоруур «кол кудумчузу».

Дөстүмес Чигжит бисти куш дүңүнде-ле оттурган. Күскү дан шара-хире турдала, моторлуг хемеге олурупкан бис. Хемни куду бадары мүн-не арамныг чораан. Үүгле эртенги сырынның соогу кончуг. Хат-салгын хөрекчүректи өттүр шаап турар.

Хемеживис үүгле мотордан халбактанмайн, туруг-хая бүрүзүн, боралчак бүрүзүн тайылбырлап, орта кандыг ужуралдар болганын чугаалап көргүзер дээш ол эзремге дескидир халыткылатты.

ҮРБҮН-Кашпал хаяларының эн үнелиг эртиннелериниң бирээзи болза Ажыг-Суг аржаазы болур. Ол чоруруста ону - көөр сонуургал тыпты берген.

Хемевисти үндүр тыртып кааш, кады чораан эжим-биле базыпкан бис. Улуг савага 10 литр суг үүктеп алган бис.

Эриктеи аржаанга чедер дээш даг эдээн ору бүдүн чартык шак кылаштаткан бис, дедир кээрде, бир шак.

Аржаанга келириви-ске, шортадан саарыглаан арыг-кылан сугнуң даажы бисти мрактанна уткуп алды. Ол эртинге та чеже кижиниң мнчаар уткуваан дээр, та чеже кижиге чаагай кадыкшылды эгитпээн дээр! Чоонуңу кадышкылы — бистиң күүгневистиң байлаа болгай.

Август чээрбилей берген турган үүве. Күс шинчизи кирип, дагларда оът-сиген саргарын эгелээн.

Аржаанда чаңгыс майгын тур. Өскелери, хат-чаъстыг хүннер келирге, арлы берген.

Майгынның аныяк эзелериге — Бижек Саяның өг-бүлезинге — хемден эккелген сууусту сундувус. Аныяк эр өөрүп четтиргенин илереткеш, сававыска аржаан долдур кудуп берди. Чаагай чаңчыл ындыг.

Саааларның өг-бүлези бо ааржаанга ийи дугаар кээп турары бо. Олар ийилээ Чадаана райпозунда ажылдап турараар.

Чүү-даа канчаар, аржаанның унунда теректен кылган улуг онгача бисти магадатты. Улус аржаанны чылыткаш, оорта кудуп алгаш, кирер үүве-дир. Хемчээлп улуг, чыткан кижи анаа кире бээр. Ону чоон терек унундан кылган. Дувуңде амгы үениң ванназында мышкаш үттуг, бөөшкүн мяш бар. Черле шевер болгаш угаанныглар ону кылганы илдеп.

Ындыг чоон терек ол чоок кавыда чок, ынчангаш ол улуг онгачаны Чаа-Хөлге ийикпе, азы өске бир-ле черге кылгаш, ол ораңче баштай суглаткаш, оон чудуруп чедире берген хире. Ооң-ийинде ону чазаан чылын ооп бижип каан: 1933 чыл. 46 чыл иштинде чонга бараан болуп, ынг-чарга, олсоокка канчан ыдажып чыткан эт ийик. Бичии-даа ирвээн, аржаанның күжү ол бе?

Аржаанның турар дери черле оиза чорду, каяа-даа домейлешпес. Ижин-баарга дузалыг аржаандан ацтыда, бойдустуң чаяап бүдүргеи хевири, даглыг черниң арыг агаары кижиниң сагыш-сеткилин чайгаар-ла кодүрүп турар. Ындыг байлакты камгалаар херек.

Улуг-Хем эрнинге чедип келириви-ске. Чигжидивис ол черниң база бир малчынывыбиле хөөрешкен олур. Шагдыр Сатович Мижит-оол деп кижи болду.

Хемни өрү чоктаарывыста Шагдыр Сатович бодунуң «Вихриниң» маңын көргүзер дээш туруп берген, аайынга кирер ужурга таварыштывыс.

Ийи хеме Улуг-Хемни өрү чарыштырыпкан, үүрек сиилээр болду.

Ажны-биле чугаалаарга, бистер көргүп-сүртеп шаг бооп чораан бис. Аал дужукда эрикке кээп хеме доктаапта-рга, ам-на хозадыр улуг тынган бис, а Чигжит Сатович дээрге душте-даа чок, харын уйгум кээп чорду дээш херилгилээр болду.

К. КУДАЖЫ.

Чогаалчының блокнодундан

Аажок чараш колыскамны,
Авай, ачай, көрүнер даан.

Б. КҮЖҮГЕТТИҢ фотозу.

АКЫ-ДУҢМА

ЧОНГА ЙӨРЭЭЛ

Дамырактар каттышкаш,
хем болур,
Тарамыктар каттышкаш,
күчү болур.
Бистиң ие—Россия черинден
Биче-буурай Тываның чурту
чедир—
Ленин, Октябрь, Партиядан
Идегелдиг орукту тыпкан
Чонувус чаа төрелдешкээ—
Совет улус делгереп турзун!
Нациялар, чечек дег, оң-
баазын,
Найыралы, бир аал дег,
эптиг, демниг:
Бичезинге улуглар
дузалаан,
Бирээзиниң олчазы —
хөйнүү болган—
Ленин, Октябрь, Партиядан
Идегелдиг орукту тыпкан
Чонувус чаа төрелдешкээ—
Совет улус делгереп турзун!
Нинтилелдиң дугую
бурунгаар
Коммунистиг үеин
шапкынчыткан:
Хостуг Сибирь, Чөөн чүктүң
тузуунда
Нихви, тыва, орус...
иженгилээн—
Ленин, Октябрь, Партиядан
Идегелдиг орукту тыпкан
Чонувус чаа төрелдешкээ—
Совет улус делгереп турзун!

Салчак МОЛДУРГА.

Улуг-Хемниң хоюг үннүг лимбизи
Уран ырны чымчаңнадыр бадырып тур.
Талантылыг аныяк эр көрүкчүну
Тааладыр, сеткил өөртүр ойнап туру.

А. ЗАЙЦЕВТИҢ фотозу.

Мону билир силер бе?

ЫНДЫГ МАСТЕРЛЕР БАР

«Аар атлетикага делегей чемпиону кижи 2 метр бедикти ажа халып шыдаар бе? Штангистериниң нинти белгелериниң үезинде мындыг айтырыг дүш бооп салдынган. Доора ыяшты тып алгаш, ону баштай бүдүн чартык метр черге азып алганнар. Баштайгы-ла оралдажыышкындан ону шупту ажа халыг бергеннер. Доора ыяшты улам бедиткен. Ол ийи метр чедир көдүрүп олурда, элдептиг маргылдааның «киржикчилериниң саны кызырлып орган. Арткан ийи кижиниң бирээзи, олимпий чемпиону Д. Ригерт 190 сантиметрни ажа халааш, «дужүп берген». А 21 харлыг Юрий Варданян 2 метр черни чиги-биле ажа халаан, оон соонда 2 м 05 см, улаштыр 2 м 10 см. Варданян ындыг янзылыг аар атлеттериниң шилиндек командазының чиик атлетика талазы-биле чемпиону болган. Бедиин халыыр талазы-биле маргылдаага ол бир дугаар киржип турар дээрзин демдеглээри күзенчиг. Ол хире чедиишкиниг болганы кайгамчык бе?

Ында кижи кайгаар үүве чок. Бодунуң халып турган бедини хынамчалыг көрүп ора, Варданян штангист биле бедиин халыыр спортчуларының аразында харылзашкак үүлүлдер хөй дээрзин эскергеи. Кол-ла үүве бодунуң күш-шыдалын чаңгыс черже мөөцизээр херек. Ленинградтың педагогика институдунуң студентизи Ю. Варданян ону мөөцнеп шыдаар дээрзин үезинде бадыткаан. 1978 чылда эрткен делегей чемпионадын сактып көрээлиңер. Ынчан армян штангист спорттуң ийи хевириниге делегей рекордун тургускан болгай. Делегей атлеттериниң кым-даа ындыг бедик көргүзүг чедин ап шыдаваан үүведир. ССРЭ-ниң Улустарының чоокта чаа болуп эрткен спартакиадазынга Варданян делегейниң беш рекордун тургускан.

Хөй-хөй совет спортчулар спорттуң янзы-бүрү хевирлеринге бөгай эвес киржип турарлар. Коньякиге делегейниң дөрт дакпыр чемпиону И. Артамонова академиктиг эжиндириишкин маргылдаазынга ССРЭ-ниң бирги чери дээш болгулаан маргылдааларга чаңгыс удаа эвес тиилекчи бооп келген. Делегейниң чадаг-тергеге эң дүрген халыдар дирткен О. Гончаренко, Е. Гришин, Б. Цыбин олар чадаг-тергеге спорт мастери турганш-ла, ийленчек черге чоруурунга базз тергиин эки көргүзүглүг турганнар. Спорттуң алдарлыг мастери М. Пименов Украинаның волейбол командазын удурткан турган, ук команда 1956 чылда ССРЭ-ниң Улустарының I спартакиадазынга тиилекчи болган. Оон аңгыда чурттуң шилиндек командазының составынга ол хөй удаа кирип келгеи.

М. Пименов волейболдан аңгы спорттуң өске хевирлерни база утпаан. Фехтовальщиктер маргылдаазынга хөй удаа киржип, спорт мастери атты чаалап алган. Ол баскетболга база спорт мастери болган. Киев университединиң күш-культура кижизидилгезиниң кафедра эргелекчизинге кымны томуйлаарыл деп айтырыгга эртемденнер чөвүлели М. П. Пименовка доктаа-ганы таварылга эвес.

Дыка хөй спартакидаларга парлалга төвүн волейболга, баскетболга болгаш чиик атлетикага спорт мастери Евгений Васильевич Алексеев удуртуп келген. Ол бежен чыл дургузунда күш-культурадан чарылбаан. Алексеевтиң спортка хандыкшылдыын, салым-чаяанныын оон тиилелгелери бадыткап турар. Евгений Васильевич волейболга чурттуң дөрт дакпыр, баскетболга ийи дакпыр чемпиону бооп келгеи. Хоочунуңу шаңналдарының аразында ССРЭ-ниң бирги чери дээш диска октаарының маргылдаазынга чаалап алганы хүлер медалы база бар. Спорттуң он хевиринге Алексеев тергиин эки киришкен.

А. АНДРЕЕВ.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

РИГА. Шыдыраага делегейниң бирги чери дээш зоналар аразының ында эртип турар маргылдаазынга англичан Эйтони Майлс ийи удаа тиилелгени чедип алган. Сөөлгү салыгда совет шыдыраачы Виталий Цешковскийим уткан. Ынчангаш ол маргылдааны баштап турар Флориа Георгиу (Румыния), Золтан Рибли (Венгрия), Любомир Любоевич (Югославия), Бент Ларсен (Дания) олар бүдүн чартык саннарлыг.

ХОККЕЙ

«Советский Спорт» солуннуң шаңналы дээш хоккей маргылдаазы уламчылап турар. Сентябрь 6-да Ленинградка ТПС деп фин команда Челябинскиниң «Трактор» командазы-биле хайымнашкан. Тракторжулар санны 3:3 кылдыр оюннуң төөгүзүнге чедир бир минута артканда деннештирип алган.

Ригага Берлининн динаможулары Румыниянын шилиндек командазын 6:3 санга уткан. Киевке чехословак «ВСЖ» клубтуң командазы Польшаның шилиндек командазын 10:2 санга уткан.

Соңгу Донецкиге «Ижсталь» команда баштайгы тиилелгезин чедип алган. Олар Свердловскиниң «Автомобилист» командазын 7:3 санга тиилээн. Ленинградтың шеригнин күш-культура институдунуң хоккейжилери Горькийниң торпедожулары 6:3 санга уткан.

(СЭТА).

Алышкылар, угбашкылар ансамбли

Бо ыры-хөгжүм ансамбли анаа эвес, ег-бүле ансамбли болур. Ында Турсекеновтуң он бир оолдары болгаш кыстары киржип турар. Оларны музыкага ада-иезин хандыкшыткан. Адазы домбра кылыр кончуг шевер кижи чораан. Аваазы Апия-акага Маадыр-ие деп хүндүлүг атты тывыскан.

Алышкыларның болгаш угбашкыларның ыры-хөгжүм ансамбли үүгле Гурьев областа эвес, оон өске черлерге безин ат-сураглыг, мактадып келген. Ансамбльдан алышкыларның эн-не улуу Темирхан удуртуп турар. Эн-не бичии ыраажы Роза Турсекенованың хары ам он.

Н. ПОТОЦКИЙ.

Гурьев хоорай.

ТВ

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00 — «Ye». Информастыг программа. 10.40 — Эртенги гимнастика. 11.05 — **«Шевер холдар».** 11.35 — **«Силерге, ада-иелер».** 12.05 — **«Эки бараашарны хөйнү».** 12.35 — **«Эртенги почта».** Музыкалыг программа. 13.05 — **«Аймыл чок шимчээшкин».** 13.35 — Топ телевидениевин болгаш Бүгү-эвилел радиозунуң орус улустуң хөгжүм хереклелдериниң оркестриниң концерти. 14.25— **«Кадыкшылга».** Эртемтайылбырлалдыг программа. Донецкиден дамчыдылга. 15.10 — **«Помчуур үүлдер».** 15.55— **«Челээш».** Улус чогаадылгазының телепрограммаларының Зону делегей фестивалы. ЧССР. 16.30 — **Бүгүн делегейде.** 16.45 — Уругларга фильм. **«Хоглуг тоогулер».** Уран-чечен телефильм. 18.00 —Мультфильмнер программазы: **«Барашкип, кижи бооп көрем», «Футбол ойнап билбес одурек оглу».** 18.30 —**«Дириг амытаннар дугайында».** Дамчыдылганы журналист В. М. Песков чорудар. 19.30 — **«Ыр-79».** 20.00 — **Болгар улустуң национал байырлалы —Хостадга хүнүнге.** Болгарын Улус Республиканың телевидениезинин программазы. 22.30 — **«Ye».** Информастыг программа. 23.05 — **«Руде право»** солунуң шаңналы дээш хоккей талазы-биле делегей маргылдаазы. **ССРЭ-ниң шилиндек командазы — Швециниң шилиндек командазы.** Чехословакиядан дамчыдылга. Чапсарда — **«Спортлото»** тиражы. 00.35—01.25 — Совет ыр концерти. Ленинградтан дамчыдылга. Төөгүнде — медээлер.

АГААР

Кызылдың агаар станциязының дыннадып турарын өзугаар алырга, бүгүн республиказа көжүп турар булуттаар, чаъс чагбас. Мурнуу-барының үүк угланыышкыныг хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураз республиказа 21—26, чамдык районнарга 12—17 градус чылыыр.

Автооруктарга эртен туманнаар, 500 метрден бээр көстүр.

Кызылга эдир булуттаар, чаъс чагбас. Хаттың дүргени секундада 5—10 метр чедер. Агаарның температураз 23—25 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

КИНО

СЕНТЯБРЬ 8-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Офицер валызы» 9. 30, 11.20, 13.10 15.00, 16.50, 18.50, 20.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Өскениң бачыдын агартканы» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Черлик барын үүкте» 9.05, 10.30, 13.45, «Тулчуушкунче үүгле «хоочуннар чоруур» 11.55, 15.10, «Элдептиг хереженг» 17.00, 19.50 шактарда.

«ВОСТОК»: «Мугулай III Наполеон» 15.00, «Полковник Зоряниниң догаштырыы» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Хагдынчак дээрбек» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Хандырылга болгаш саарылга эргелелинге үүдүүкчүлер, склад ажылчыннары болгаш кочегарлар херек. Айтырыгларны дараазында адресче чорудар: **Кызыл хоорай, Тайбың кудумчузу, 15. Телефоннар: 2-35-96, 2-47-16.**

1979 чылдың сентябрь 30-де Баку хоорайга Күрүнеңиң 3% чээлизиниң 106-гы тиражы болур. Тиражта 5000, 2500, 1000, 500, 100 болгаш 40 рубль хемчээлдиг ойнап алышкыннар бар.

Облигация эзлери чыл санында сес ойнап алышкын тиражтарынга киржир эргелиг. Олар февраль 15-те, март 30-де, май 15-те, июнь 30-де, август 15-те, сентябрь 30-де, ноябрь 15-те болгаш декабрь 30-де болур.

3 хуулуг чээлиниң облигацилларын садып алыңар!

1979 чылдың сентябрь 21-де Пенза хоорайга акша-бараан лотереязының немелде (күскү) үндүрүлгезиниң ойнап алышкын тиражы болур. Тиражта 6300000 ойнап алышкыннар бар, оон иштинде «Москвич» болгаш «Жигули» деп 120 автомобиль, янзы-бүрү марканың 540 мотоциклдери, 600 радиоприёмниктер, соодукчулар, кинокамералар, гитаралар болгаш өске-даа бараан ойнап алышкыннары бар.

Оон ыңай 1-ден 50 рубль чедир акша ойнап алышкыннары база бар.

Лотерея билеттерни садып алырыг утпанар!

Редакцияның адреси: Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-31-75, харысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш совет туругуг киллистериниң 2-37-13, пропаганда киллиниң 2-31-75, культура киллиниң 2-23-54, кедре алыг-агый киллиниң 2-21-47, үлетүүр киллиниң 2-22-64, чагаа киллиниң 2-41-27, информация киллиниң 2-20-60, корректорларның 2-27-41, бухгалтерия ның 2-12-45, солун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 16305. Чагыг № 2162.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының галазы-биле эргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—01259.